

Spomini Visočnikovega Andreja: vojni ujetnik v Rusiji (1914–1918)

Miha Šimac*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Visočnik A., 94(100):355.257.7(470=163.6)"1914/1920"

Miha Šimac: Spomini Visočnikovega Andreja: vojni ujetnik v Rusiji (1914–1918). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 93=58(2022), 1, str. 5–43

V Pokrajinskem arhivu Maribor v fondu učitelja Andreja Visočnika (1889–1971) hranijo tudi njegove spominske zapiske o dogodkih, povezanih s prvo svetovno vojno. V njih je opisal prve dni mobilizacije leta 1914, svojo izkušnjo boja na vzhodni fronti in predvsem življenje v ruskem ujetništvu, v katerem je bil vse do leta 1920. Pričujoči prispevek širši javnosti prinaša zgodovino njegovega rodu in v transkriptu tudi njegove spominske zapise o njegovem doživljanju velike vojne.

Ključne besede: prva svetovna vojna, 26. domobranski pehotni polk, avstro-ogrška armada, Andrej Visočnik (1889–1971), Hoče, učitelj, rusko ujetništvo.

1.01 Original Scientific Article

UDC 929Visočnik A., 94(100):355.257.7(470=163.6)"1914/1920"

Miha Šimac: Memoirs of Andrej Visočnik: prisoner of war in Russia (1914–1918). Review for History and Ethnography, Maribor 93=58(2022), 1, pp. 5–43

The Regional Archives Maribor, in the collection of the teacher Andrej Visočnik (1889–1971), also preserves his memoirs about the events related to the First World War. In them, he described the first days of mobilisation in 1914, his experience of fighting on the Eastern Front and, above all, his life in Russian captivity in which he was held until 1920. This article brings to a wider public the history of his lineage and, in a transcript, his memoirs of his experience of the Great War.

Keywords: First World War, 26th Home Guard Infantry Regiment, Austro-Hungarian Army, Andrej Visočnik (1889–1971), Hoče, teacher, Russian captivity.

* Miha Šimac, doc. dr., Teološka fakulteta UL, Katedra za zgodovino Cerkve in patrologijo, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana, miha.simac@teof.uni-lj.si

UVOD

Mag. Jure Maček, arhivar v Pokrajinskem arhivu Maribor, je leta 2016 za objavo pripravil dnevniške zapiske pravnika Alojzija Trstenjaka (1887–1964), ki so izšli v knjigi z naslovom: *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918*. Omenjeni zapisi, ki bralca popeljejo v čas velike vojne in spregovorijo o Trstenjakovem doživljanju fronte, ruskega ujetništva in razmer v jugoslovanski legiji, se hranijo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Toda to niso edini spominski zapisi o teh časih. V tamkajšnjih fondih je bilo tako moč najti tudi zapiske hoškega domačina, učitelja Andreja Visočnika (1889–1971), ki se je kot mobiliziranec leta 1914 znašel na fronti v Galiciji. Visočnik je bil ranjen že v prvih spopadih in padel v rusko ujetništvo. Na 21 tipkanih straneh na papirju, ki razodeva, da so bili spomini napisani po drugi svetovni vojni, je moč spremljati Visočnikovo pot vojnega ujetnika v ruskem imperiju. V njih opisuje svoja doživetja, razmere v taboriščih, v katerih se je znašel, in stike z ruskim preprostim ljudstvom.

V spominih je opisal tudi, kako je ruska revolucija vplivala na življenje ljudi in ne nazadnje, kakšna je bila njegova pot domov. Čeprav gre za spominske zapise, pisane s časovno distanco in bi zato bilo mogoče marsikatero podrobnost postaviti pod vprašaj, se zdi, da so bili zapisi ponekod pisani na podlagi dnevniških notic, ki pa jih vsaj doslej ni bilo moč najti. Posamezne navedbe so namreč precej natančne, kar raziskovalca navaja k sklepanju o morebitnih dnevniških noticah.

Čeprav gre za spominske zapise, prelite na papir nekaj desetletij po koncu prve svetovne vojne, pa so se ti zdeli dovolj zanimivi, da se pripravijo za primerno objavo v tem prispevku. Poleg spominov je bilo mogoče v prispevek pritegniti še nekatero ohranjeno gradivo v omenjenem fondu, ki nekoliko bolj podrobno predstavi Visočnikov rod, ter vse to dopolniti še z raziskovanjem in odkritimi dokumenti v Vojnem arhivu na Dunaju. Pričujoči zapis, skupaj s podatki in posameznimi fotografijami, ki jih je prijazno priskrbela vnukinja Darja Tasič, tako dokaj podrobno predstavlja Andrejeve družinske korenine, usodo njegovega očeta in bratov, ki so se tudi znašli na frontnih črtah; na kratko predstavi tudi njegovo povojno usodo in usodo njegovega sina Božidarja.

VISOČNIKI POD HOŠKIM ZVONOM

V pražupnji Hoče rod Andreja Visočnika (1889–1971) biva že dolga stoletja. Podatki iz matičnih knjig dokazujejo njihovo prisotnost vsaj že od sredine 18. stoletja. Kakor je o tem poročal že Andrej v svojem spominskem zapisu, je bilo prvega njemu znanega gospodarja domače hiše iskati v Blažu Visočniku; iz matičnih knjig je razvidno, da so tu pred njim bivali že Tervisi. Nadaljnja

raziskovanja v matičnih knjigah razkrivajo, da je bil Blaž Visočnik rojen 2. februarja 1765, in sicer očetu Mateju in materi Mariji. V krstni knjigi o tedanjem hišnem naslovu piše: *Pohorje 2*; ob tem izvemo še, da so spadali pod gospostvo Purgg oziroma Burg (Maribor).¹

V vikariatu Sveti Lenart na Pohorju je bilo mogoče najti tudi zapis o poroki Blaža Visočnika in Marije vdove Terwis (!), do katere je prišlo 18. februarja 1789. Ženin je bil ob poroki star 21 let, nevesta pa 35 let. Za nevesto je navedeno samo, da je vdova po Andreju Terwisu.²

Po poroki z Marijo se je leta 1790 oglasil otroški jok. Blaž in Marija sta se 5. maja 1790 namreč razveselila prvega sina Janeza. Rojen je bil na naslovu Pohorje 50.³ Družinska idila pa očitno ni trajala dolgo. V mrliški matični knjigi se ob zapisih za leto 1805 najde tudi zapis o smrti Marije Visočnik, ki je umrla 2. novembra 1805 v starosti 52 let. V tem primeru vse kaže, da gre tu dejansko za prvo soprogo Blaža Visočnika. Če gre verjeti podatkom, to pomeni, da je bila rojena okoli leta 1753. Navedena je umrla na naslovu Pohorje 50.⁴

Pri naslovu je treba opozoriti še na to, da se ob poroki leta 1789 navaja naslov Pohorje 60, pozneje Pohorje 50. Najbrž pa gre pri tem za to, da se je Blaž Visočnik, ki je bil najverjetneje doma na naslovu Pohorje 60, priženil na domačijo prve žene – na Pohorje 50. Na naslovu Pohorje 60 se namreč pojavlja Matevž Visočnik, ki je bil skoraj gotovo Blažev brat, rojen 15. septembra 1768, očetu Mateju in materi Mariji. Ta se je najbrž poročil v Limbušu, in sicer je bil poročen s Kunigundo Mulej. Morda je Blaž po tem, ko je ostal vdovec, prav v Mulejevi hiši poiskal novo soprogo. Iz poročne matične knjige je namreč mogoče razbrati, da se je Blaž Visočnik 2. februarja 1807 poročil z Barbaro Mulej.⁵ V krstni knjigi se najdejo naslednji podatki o naraščaju:

- Anton, roj. 16. januarja 1807, Pohorje 50, nezakonski sin Barbare Mulej,⁶
- Elizabeta, roj. 5. novembra 1808, Pohorje 50, hči Blaža in Barbare,⁷
- Franz, roj. 14. januarja 1811, Pohorje 50, sin Blaža in Barbare,⁸
- Tomaž, roj. 4. decembra 1812, Pohorje 50, sin Blaža in Barbare,⁹
- Ana, roj. 20. maja 1815, Pohorje 50, hči Blaža in Barbare,¹⁰

¹ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Rojstna matična knjiga (RMK) Hoče 1748–1778, str. 144.

² NŠAM, PMK Sv. Lenart na Pohorju 1786–1817, str. 9.

³ NŠAM, RMK Sv. Lenart na Pohorju 1785–1817, str. 13.

⁴ NŠAM, MMK Sv. Lenart na Pohorju 1785–1817, str. 29.

⁵ NŠAM, PMK Sv. Lenart na Pohorju 1786–1817, str. 28.

⁶ NŠAM, RMK Sv. Lenart na Pohorju 1785–1817, str. 55.

⁷ Prav tam, str. 59.

⁸ Prav tam, str. 66.

⁹ Prav tam, str. 71.

¹⁰ Prav tam, str. 77.

- Terezija, roj. 11. oktobra 1817, Pohorje 50, hči Blaža in Barbare,¹¹
- Simon, roj. 9. oktobra 1819, Pohorje 50, sin Gašperja (sic!; *verjetno Blaža*) in Barbare Mulej,¹²
- **Lovrenc (Lorenz), 5. avgusta 1822, Pohorje 50, sin Blaža in Barbare,**¹³
- Jožefa, roj. 24. decembra 1824, Pohorje 50, hči Blaža in Barbare.¹⁴

Za Andrejev rod je seveda pomemben podatek o rojstvu Lovrenca, ki je luč sveta ugledal 5. avgusta 1822.¹⁵ Ta se je potem dne 29. januarja 1848 poročil z Marijo Meglič¹⁶ (*Metlisch*), hčerko očeta Franca in matere Marije, roj. Kovačič.¹⁷ Tako se jima je 12. decembra 1849 v Pivoli rodil Janez Visočnik. Dne 7. marca 1852 se je rodil sin Jožef, ki pa je bil že rojen na hišni številki Pohorje 53.¹⁸ Nadalje pa so bili v družini rojeni še:

- **Lovrenc, roj. 7. avgusta 1853 na naslovu Pohorje 53, župnija Hoče,**¹⁹
- Uršula, roj. 17. oktobra 1855, Pohorje 53,²⁰
- Maria, roj. 7. junija 1859, Pohorje 45,²¹
- Jurij (Georg), roj. 2. aprila 1861, Pohorje 45,²²
- Barbara, roj. 30. novembra 1862, Pohorje 45,²³
- Matevž (Matthäus), roj. 5. septembra 1864, Pohorje 45,²⁴
- Elizabeta, roj. 5. novembra 1866, Pohorje 45.²⁵

Morda je bil rojen še kakšen otrok, toda za sedaj je moč razpolagati le s temi podatki, kjer pa sta za rod zanimiva predvsem omenjena Lovrenc in Janez.

Fanta sta rasla in prišla je doba, ko »cesar da pol hleba in kar je treba«. Vojaško služenje je bilo v do sedaj pregledanih dokumentih moč najti le za mlajšega Lovrenca. Po vojaškem opisu posnamemo, da je bil rjavih las, sivih oči, ovalnega obraza; govoril je nemško in slovensko. Kot poklic so vojaški

¹¹ Prav tam, str. 84.

¹² NŠAM, RMK Hoče 1818–1828, str. 69.

¹³ Prav tam, str. 75.

¹⁴ Prav tam, str. 78. Zanimivo je še, da se pri navedbi matere Barbare njen dekliški priimek včasih navaja tudi kot Rebernik (sic!) in ne Mulej.

¹⁵ NŠAM, RMK Hoče 1818–1828, str. 75.

¹⁶ V podatku na lističu piše, da je Marija umrla leta 1874, stara 44 let. Prim. PAM – 1665, Družina Visočnik.

¹⁷ NŠAM, PMK Hoče 1837–1853, str. 95, zap. št. 1.

¹⁸ NŠAM, RMK Hoče 1847–1869, str. 60.

¹⁹ Prav tam, str. 75.

²⁰ Prav tam, str. 104. Umrla 19. 9. 1857.

²¹ Prav tam, str. 143.

²² Prav tam, str. 165.

²³ Prav tam, str. 184.

²⁴ Prav tam, str. 210.

²⁵ Prav tam, str. 241.

pisarji zapisali, da je bil Lovrenc *Bedienter*. V vojsko je bil potrjen na naboru leta 1875 in vojaški rok je začel služiti s 1. oktobrom t. l. pri mariborskem 47. pehotnem polku. Sprva je služil kot rekrut, potem je postal vojak infanterist in bil leta 1876 premeščen na Dunaj. Očitno je pri tem šlo za superarbitracijo, kakor je mogoče razbrati na naslednji strani – datirano z dnem 6. junija 1876. Služil je torej cesarju v vojaški suknji res le krajši čas.²⁶

DRUŽINA JANEZA ST. VIŠOČNIKA

Starejši brat Janez je 11. februarja 1877 pred oltar popeljal Terezijo, hčerko Tomaža Visočnika in Marije, roj. Kramberger. Zakonca sta dobila spregled sorodstva v drugi stopnji, kar pomeni, da sta imela skupne stare starše.²⁷ Janezu in Tereziji so se v zakonu rodili naslednji otroci:

- Franc (Fransiscus Ser.), roj. 10. septembra 1878, umrl 25. marca 1968 v Spodnjih Hočah,²⁸
- Mihael, roj. 23. septembra 1880, umrl 1951 v Mariboru,²⁹
- Marija, roj. 28. novembra 1882, umrla še istega dne,³⁰
- **Janez**, roj. 9. decembra 1883,³¹
- Marija, roj. 2. julija 1887,³²
- **Andrej** – roj. 4. oktobra 1889, umrl 12. januarja 1971 v Mariboru,³³
- Pavla, roj. 10. decembra 1895,³⁴
- Alojzija, roj. 12. maja 1903.³⁵

Družina je kmetovala in se preživljala po svojih zmožnostih, otroci pa so postajali vsak dan večji. Starši so želeli, da bi se nekateri otroci izučili primerne poklica, zato so jih poslali v šole. Tako so Andreja poslali v mesto.

²⁶ Österreichische Staatsarchiv (ÖSTA)/Kriegsarchiv (KA), Grundbuchblätter (GBBL), Steiermark (Stmk), Alte Reihe, karton 4463.

²⁷ NŠAM, PMK Hoče, 1872–1890, str. 70, zap. št. 11. – Za opozorilo in pomoč pri vseh preverkah se iskreno zahvaljujem mag. Lilijani Urlep iz Nadškofijskega arhiva Maribor.

²⁸ NŠAM, RMK Hoče 1870–1888, str. 162, zap. št. 85.

²⁹ Prav tam, str. 202, zap. št. 97.

³⁰ Prav tam, str. 247, zap. št. 128.

³¹ Prav tam, str. 271, zap. št. 138. Kot zanimivost velja izpostaviti, da je na nagrobniku najbrž prišlo do pomote pri navedbi datuma rojstva: 12. 12.

³² Prav tam, str. 331, zap. št. 79.

³³ NŠAM, RMK Hoče 1889–1904, str. 21, zap. št. 126.

³⁴ NŠAM, RMK Hoče 1889–1904, str. 166, zap. št. 118.

³⁵ Prav tam, str. 337, zap. št. 45.

Stopil je v pripravnico in pozneje na mariborsko učiteljsišče.³⁶ Sam je o tem času svojega šolanja med drugim zapisal: »Tam pa so nam tedaj vbijali v glave učenost v takrat zveličavni nemščini, s katero pa se dolgo nisem mogel zadosti seznaniti. Težko je bilo priti v naših časih do poklica in kruha. /.../«³⁷ Trdne volje jim očitno ni manjkalo in tako je tudi Andrej zaključil šolanje leta 1912 z zrelostnim izpitom. Temu pa je potem sledila vojaška suknja. Vojni arhiv hrani njegov temeljni vojaški matični list v takšnem obsegu, kakršnega bi si želeli pridobiti tudi za Janeza. Iz dokumenta razberemo še nekaj več podatkov o njegovi izobrazbi, osebni opis, znanje jezikov in tudi o njegovi dejanski vojaški službi. Na kratko je moč zapisati naslednje: Andrej Visočnik, učitelj po poklicu, je bil 4. oktobra 1912 asentiran kot enoletni prostovoljec, v aktivno vojaško službo pa je vstopil 10. oktobra t. l., in sicer je bil v 2. stotniji 26. domobranskega pehotnega polka. Personalni opis med drugim pove, da je meril 166 cm in bil svetlih las. Nadaljnje spremembe, napredovanja v vojski so zabeležene na hrbtni strani dokumenta. Tako so denimo zapisali o njem, da je bil na koncu povišan v desetnika (*Gefreiter*), in sicer očitno tik pred odhodom na fronto – 3. avgusta 1914.³⁸

Slika 1: Andrej Visočnik v cesarski uniformi (hrani rodbina Visočnik)

³⁶ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) – 1665, Družina Visočnik, Andrej Visočnik, Življenjepis.

³⁷ Ibid., Andrej Visočnik, Iz življenja v Rusiji – Predgovor.

³⁸ ÖSTA/KA, GBBL Stmk 1891, Karton 4943, Visočnik Andreas.

VISOČNIKI V JEKU PRVE SVETOVNE VOJNE

Mirno bi tekle življenjske poti, če ne bi leta 1914 prišlo do usodnih dogodkov v Sarajevu, kar je ob koncu meseca julija 1914 pripeljalo do mobilizacije in vojnih napovedi. Prav to obdobje so nemški nacionalni krogi porabili za obračunavanje z zavednimi Slovenci na Štajerskem in Koroškem. Tako imenovani vojni absolutizem je prišel vse bolj v veljavo in vojaška sodišča so obravnavala tudi civilne prekrške.

PREGANJANJA SLOVENCEV NA ŠTAJERSKEM

Ovaditi kogarkoli v teh prvih tednih vojne pa ni predstavljalo kakšne večje ovire, kakor je v svojih spominih zapisal duhovnik Janez (Januš) Golec (1888–1965).³⁹ Dovolj je bilo že, da so nekomu očitali, da je srbofil in orožništvo ga je odpeljalo v pripor. Pri tem so se nemški krogi lotili zlasti učiteljstva, katoliških duhovnikov in narodno zavednih Slovencev vseh stanov. Posledica tega so bili, zlasti na Koroškem in Štajerskem, polni preiskovalni zapori. Zaradi obtožbe srbofilije je bil v zapor odpeljan tudi Janez Visočnik, po domače Anc. Seveda se ob tem takoj postavi vprašanje – kateri Janez? Odgovor poda kar Andrejev zapis: »Iz mesta in okolice je bilo slišati in videti gonje ljudi – osumljenih kot »p. v.« [politisch verdächtig], t. j. političnih osumljencev – v zapore. Predvsem je trpela duhovščina, zavedno učiteljstvo in nameščenstvo. Zavarovan pa ni bil noben Slovenec. Saj so celo vtaknili med vojno v graške zapore mojega 65-letnega očeta – pohorskega kmeta – medtem ko smo bili štirje sinovi na bojiščih.«⁴⁰

Da je šlo dejansko za Janeza starejšega, potrjuje tudi zapis v knjigi *Kein Burgfrieden: der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918* avstrijskega zgodovinarja Martina Molla, ki se je posebej posvetil vprašanju preganjanj v teh prvih vojnih tednih. V omenjeni knjigi tako omenja prav Janeza Visočnika, 64 let starega zemljiškega posestnika, ki je bil odpeljan v zapore dne 30. avgusta 1914, »da er bei einem "politischen Gespräch" eine Woche davor--vermutlich handelte es sich um ein Wirtshauspalaver--" die Handlungen der bisher verhafteten serbophilen Personen zu entschuldigen versucht" hatte. Stellte schon dieses Beharren auf der Unschuldsvormutung keine strafbare Handlung dar, so ließen die Gendarmen jeglichen rechtlichen Rahmen endgültig hinter sich, wenn sich VISOČNIKS Bemerkung "Es wird sich die Gerechtigkeit schon zeigen" als "versteckte Drohung" qualifizierten! Die StA

³⁹ Prim. NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec Januš, Spomini, šk. 1, str. 618.

⁴⁰ PAM – 1665, Družina Visočnik, Andrej Visočnik, Iz življenja v Rusiji, str. 1.

Marburg legte die Anzeige sofort zurück.« Ta drobna opazka je bila torej dovolj, da je bil Janez st. v zaporih približno od 10 do 12 dni, kakor je mogoče razbrati iz opombe.⁴¹ Podrobneje pa o postopku proti Janezu st. pričujejo prav sodni akti, ki jih hranijo v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Pri tem je potrebno opozoriti, da so navedene signature v Mollovi knjigi napačne oziroma so se od takrat že spremenile.⁴²

O izpustitvi Janeza Visočnika in drugih priprtih oseb je poročalo časopisje: »Iz preiskovalnega zapora so bili nadalje izpuščeni: Marko Kranjc, kaplan v Ribnici; Ivan Bosina, kaplan v Sladki Gori; Anton Raušl, župnik v Cirkovcah; Vid Janžekovič, župnik v Svecini; Peter Žirovnik, kaplan v Št. Vidu niže Ptuja; I. Krištof, delavec v Mariboru; Franc Korošec, trgovec v Gornji Radgoni; Anton Zemljič, posestnikov sin v Črešnjevcih; slikar Vrečko, čevljar Pristernik, trgovec M. Ojcinger, krojač J. Ojcinger, trg. pom. R. Železnik, jurist Alojz Goričan, vsi iz Slovenske Bistrice; Jožef Gselman, gostilničar v Hočah; Janez Visočnik, p. d. Anc, posestnik v Hočah; Anton Črnko, posestnik v Lembahu; Ivan Holy, brivec v Brežicah.«⁴³

SINOVI V VOJAŠKI SLUŽBI

Kaj pa sinovi, ki so bili vpoklicani v vojaško službo? Iz Andrejevega zapisa je mogoče razbrati, da so bili takrat vsi štirje bratje vpoklicani v vojaško službo. V Vojnem arhivu na Dunaju pa se je doslej našlo le nekaj drobnih notic oziroma le sporadični zapisi o bratih.

Visočnik Janez ml.

O Janezu ml. je iz ohranjenih vojaških lističev mogoče izvedeti, da je bil dne 23. marca 1915 dodeljen IV. bataljonu 47. mariborskega pehotnega polka. Z njim je odšel na bojišče, zdi pa se, da je bil pozneje premeščen oziroma

⁴¹ Doslovno piše v opombi: 179 PAM, St 1315/14. *Visocnik dürfte zwischen 10 und 14 Tagen inhaftiert gewesen sein.* V: Martin Moll, *Kein Kein Burgfrieden: der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918*, Innsbruck; Wien; Bozen: StudienVerlag, 2007, str. 287. Zanimivo je, da je nekatere od naštetih – tako denimo gostilničarja Gselmana – moč najti tudi v poročilu vladne komisije za Štajersko. Prim. Janko Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije.* V: Viri 1, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1980, str. 40–41. – Visočnika tu ni zaslediti.

⁴² Prim. PAM, Državno tožilstvo Maribor, SI_PAM/0646, arhivska škatla 248, st. 1315/14.

⁴³ Slovenski gospodar, 24. 9. 1914.

dodeljen kakšni drugi enoti. Zakaj bi veljalo tako sklepati? V dokumentu namreč piše, da je bil zajet v Bukovini dne 15. oktobra 1916, tedaj pa 47. pehotni polk že ni bil več na tem, pač pa na soškem bojišču. Podatek o enoti, kakor tudi o tem, v katerem taborišču je bil sprva nameščen, bi bilo mogoče dobiti v Vojnem arhivu na Dunaju. Žal podatka o Janezu Visočniku ml. v nobenem kartonu od treh različnih podserij fonda v dotičnem arhivu za zdaj ni bilo moč najti. Nekaj več o njegovi usodi⁴⁴ izvemo le iz personalnega dokumenta, in sicer, da se je vrnil iz ujetništva že dne 25. marca 1918. Na dokumentu je zabeležena še »sodba« vojaške rehabilitacijske komisije, ki je zasliševala vračajoče se vojne ujetnike iz Rusije. V njegovem primeru so očitno presodili, da ni bil dezertter oziroma se ni predal Rusom v sumljivih okoliščinah, zato je dobil status »*gerechtfertigt erkannt*« – posledično pa še »ekspresno vozovnico« do 106. polka poljskega topništva v Mariboru.⁴⁵

Visočnik Mihael

Delček podatkov o Mihaelovi vojaški službi je moč izvedeti iz pridobljenih dokumentov o njegovih odlikovanjih; temeljnega matičnega vojaškega lista zanj pa do sedaj še ni bilo moč najti. Iz zapisa izvemo, da je bil Mihael takrat že narednik (*Feldwebel*) in je sodil k 47. pehotnemu polku. Iz dokumenta je moč razbrati, da je bil aktivni vojak že v mirnem času (*»durch 14 Jahre unterbrochen in aktiver Dienstleistung stehende Feldwebel«*) in je sprva služil v Zagrebu, kjer pa, kakor piše, niso vedeli, kam bi ga poslali. Pozneje, od 20. oktobra 1914 dalje, pa je služboval na bojnem polju, in sicer pri vojaškem sodišču, ki je delovalo v sestavi – kakor so jo imenovali takrat – kombinirane divizije Goiginger. Omenjena divizija je bila od 24. oktobra 1914 pri XVI. korpusu v sestavi 6. armade, ki je delovala na balkanskem oziroma srbskem bojišču, takrat še pod poveljstvom generala topništva Oskarja Potioreka (1853–1933). V februarju 1915 so divizijo preimenovali v 57. pehotno divizijo in je bila na začetku maja premeščena na jugozahodno fronto proti Italiji ter je sodila v sestavi 5. soške armade. Sprva je pokrivala njen tretji odsek, vendar tu ni bila dolgo. Že 9. septembra so divizijo spet premestili in jo poslali na balkansko bojišče, v sestavi VIII. korpusa. Korpus je ostal na srbskem bojišču do februarja 1916, ko so ga poslali k 11. armadi, ki je branila področje v Tirolah.

⁴⁴ Obstaja morda še dodatna možnost – za čas druge svetovne vojne so namreč nemške oblasti te podatke o vojaški službi preverjale in na novo urejale. Ta poseben fond, ki je tudi v Vojnem arhivu, je doslej le deloma popisano in do črke V še niso prišli.

⁴⁵ ÖSTA/KA, GBBL, Stmk, 1883, Karton 4828, Visočnik Johann.

Slika 2: Mihael Visočnik v vojaški suknji (hrani rodbina Visočnik)

Vseh teh premestitev je bil deležen tudi Mihael Visočnik v svoji 17-mesečni vojaški službi. Kakšno delo pa je opravljal? V resnici je bil takrat, kakor pišejo, vodja pisarne (*Kanzleileiter*) in pisar, ki je vse svoje naloge vzorno opravljal. Zato so ga marca 1916 predstojniki predlagali za odlikovanje, in sicer je bilo v predlogu predlagano, naj se mu podeli srebrni zaslužni križec s krono na traku hrabrostne svetinje. Omenjeno odlikovanje je tudi prejel.⁴⁶ Poleg tega je prejel še bronasto medaljo za hrabrost.⁴⁷ V uradnem listu cesarske skupne vojske pa lahko preberemo, da je bil 20. aprila 1918 narednik Mihael Visočnik, pripadnik 47. pehotnega polka imenovan za: »*Militär-erischtskanzleiakzessisten*«. ⁴⁸ Za pripravnika oziroma nižjega pisarja pri pisarni vojaškega sodišča torej.

Resnično je bilo njegovo življenje tudi po vojni povezano prav s sodiščem. Vstopil je namreč v službo pri okrožnem sodišču v Mariboru. Leta 1921 so ga ocenili: »zelo marljiv, jako vesten«, obvladal pa je nemški in slovenski jezik,

⁴⁶ ÖSTA/KA, Belohnungsakten des Weltkrieges 1914–1918, Offiziersbelohnungs-anträge Südwest (SW), Nr. 13.398 (Karton 21).

⁴⁷ ÖSTA/KA, Belohnungsakten des Weltkrieges 1914–1918, Mannschaftsbelohnungs-anträge (MBA), Nr. 1,476.846 (Karton 1288).

⁴⁸ *Schematismus für das k. u. k. Heer 1918*, str. 3224.

kakor še piše v oceni. Podobnih ocen je bil deležen tudi v prihodnjih letih.⁴⁹ Zato ni nič čudnega, da je v svoji službi napredoval. Časopis *Jutro* je 30. julija 1930 poročal, da je z odlokom ministrstva pravde napredoval v 3. skupino II. kategorije pisarniških oficijalov tudi Mihael Visočnik.⁵⁰ Pri sodišču je deloval vse do upokojitve ob koncu leta 1939. Mariborski večernik *Jutra* je 6. novembra 1939 namreč poročal: »Upokojen je Mihael Visočnik, višji pisarniški oficial pri okrajnem sodišču v Mariboru.«⁵¹ V njegovi letni oceni za leto 1939 pa piše, da je bil upokojen in razrešen šele s koncem novembra tega leta.⁵² Zanimivo je, da se je nanj spomnil kraljevi dvor v začetku leta 1940, ko je bil Mihael Visočnik odlikovan »z redom sv. Save 5. stopnje«.⁵³ Čas druge svetovne vojne je preživel na svojem posestvu, in sicer na naslovu Ptujška cesta 70, Tezno pri Mariboru. Po koncu vojne je prijavil državnim oblastem vojno škodo in v poročilu zapisal, da je bila zaradi zračnih napadov poškodovana njegova hiša (streha!), poškodbe so bile tudi na oknih in na gospodarskem poslopju. K temu pa je dodal še »poškodbe« na zemljišču in navedel, da so bili »3 bombni lijaki na njivi.«⁵⁴

Visočnik Franc

Če je o Mihaelovi vojaški službi precej znanega, se veliko manj ve o službovanju Franca Visočnika. Pravzaprav gre le za drobec iz ohranjenega lističa, ki ga je bilo bolj po sreči in ob iskanju drugih informacij moč najti v Vojnem arhivu. Na porumenelem lističu se tako razbere, da je bil Franc Visočnik prezentiran v vojaško službo 16. avgusta 1915 in dodeljen k IV. nadomestni stotnji. Ob tej priložnosti je prejel tudi 6 kron. Iz zapisa je mogoče razbrati, da je dobil tudi dopust (*beurlaubt*), in sicer 11. junija 1916. Od odlikovanj pa je prejel Karlov četni križec. Podatkov, kje in kdaj je bil na bojišču, pa v odkritem dokumentu žal ni najti.⁵⁵

⁴⁹ PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor, spis Visočnik, Miha (višji pisarniški oficial, Maribor): personalni spis Okrožnega sodišča Maribor 1920–1939, šk. 6.

⁵⁰ Prim. *Jutro*, 30. 7. 1930, str. 4.

⁵¹ Mariborski večernik *Jutra*, 6. 11. 1939, str. 4.

⁵² PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor, spis Visočnik, Miha (višji pisarniški oficial, Maribor): personalni spis Okrožnega sodišča Maribor 1920–1939, šk. 6.

⁵³ *Slovenec*, 4. 2. 1940, str. 2.

⁵⁴ PAM/0446/21926 Visočnik Mihael, Ptujška 70, Maribor: prijava vojne škode pri Okrajni komisiji za vojno škodo Maribor, 1945–1946.

⁵⁵ ÖSTA/KA, GBBL Stmk 1874, Karton 4726, Visočnik Franz.

Visočnik Andrej

Podatki o vojaški službi Franca in Janeza v veliki vojni so iz doslej znanih vojaških dokumentov tako precej skopi, zato pa je bilo o usodi Andreja Visočnika moč odkriti nekaj več. Že ob prvih spopadih v Galiciji se je namreč znašel v ruskem ujetništvu. Podatke o njem in še o nekaterih osebah z istim priimkom se je našlo v dotičnem kartonu vojnih ujetnikov⁵⁶:

- a) **Visočnik Andreas, geb. 1891, Pachern, Marburg, Steiermark (verw.).** Iz dokumenta razberemo, da se je kot ranjenec v vojaškem ujetništvu znašel že 28. avgusta 1914.

K tej omembi bi veljalo dodati tudi pismo, ki so ga takrat objavili slovenski časopisi: »Ranjen slovenski učitelj v ruskem ujetništvu. Ranjeni slovenski učitelj na Remšniku, Andrej Visočnik, ki se nahaja sedaj v ruskem ujetništvu, piše svojemu tovarišu sledeče: Dragi tovariš! Dolgo je že, od kar mi ni bilo mogoče pisati domačim, a še dalje, od kar sem od domačih sprejel zadnje pismo, a vendar sem med vami v lepi, hriboviti ljubi Štajerski vsak trenotek. Daleč sem od vas, daleč v tujem svetu in o sedanjem boju ne vem ničesar, kajti ranjen sem in ujet, in sicer še daleč naprej od Moskve, kjer sem ležal 2 tedna. Ranjen sem bil dne 9. septembra v desna prsa v nogo [sic!]. S srčnimi pozdravi, tvoj Andrej Visočnik.«⁵⁷

Zanimivo je torej, da se podatki v pismu ne ujemajo s podatki, ki jih je moč najti v arhivskih dokumentih. Najverjetneje torej Visočnik ni bil ranjen v prvem spopadu pri Zukowu⁵⁸ dne 26. avgusta 1914, kakor so zapisali na ujetniškem kartončku, ki ga najdemo v Vojnem arhivu.⁵⁹ Na drugem mestu pa Visočnik celo sam piše o teh dogodkih drugače, kot je moč zaslediti v časopisu ali v dunajskih arhivih: »Dne 10. IX. 1914 bil ranjen, kot ranjenec obležal na bojišču do 13. IX. – tedaj pa zapadel v rusko ujetništvo.«⁶⁰

O teh svojih doživetjih v vojaški suknji je v času po drugi svetovni vojni zapisal spomine in jih tako ohranil tudi za vse, ki jih podrobneje zanima to obdobje zgodovine. V njih opisuje svoja doživetja od odhoda iz Maribora do prvih bojev v Galiciji, ko je bil ranjen. Opiše oskrbo ranjencev in kako so jih prevzeli Rusi, ko so se morale avstrijske čete umakniti. Potem pa je opisal tisto znano vojakovo zgodbo, ki so je bili deležni mnogi in je bila sestavljena

⁵⁶ ÖSTA/KA, Kriegsverluste (VL), Kriegsgefangenenkarteien (KgfK), Russland, Reihe 1, Karton 296 (Vincze J.).

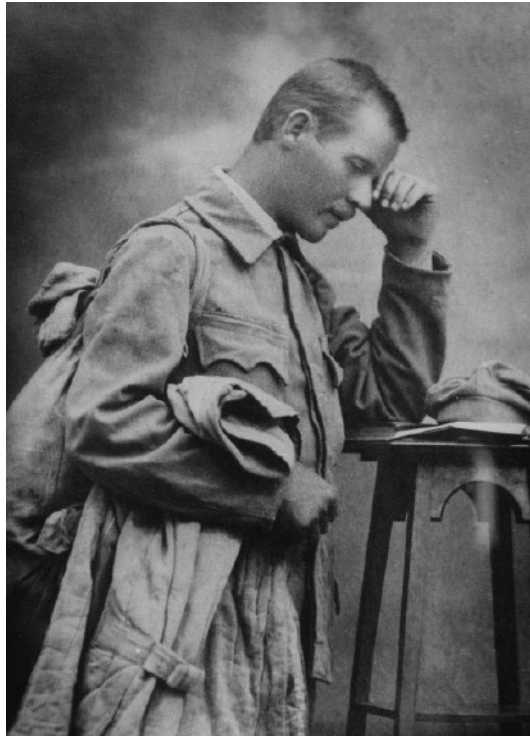
⁵⁷ Slovenski gospodar, 29. 10. 1914, str. 5.

⁵⁸ Danes Zhukiv, kraj v Ukrajini, leži ob reki Zolota Lypa.

⁵⁹ Prim. ÖSTA/KA, VL, KgfK, Russland, Reihe 1, Karton 296 (Vincze J.).

⁶⁰ Arhiv Republike Slovenije, AS 231 Prosvetno ministrstvo – personala, škatla 49, Visočnik Andrej.

iz več etap: bolnišnica – ozdravitev – taborišče – vlak – novo taborišče – ... Po vojni se je Visočnik vrnil v domovino šele avgusta leta 1920.⁶¹ Domači so že mislili, da je umrl. On pa tudi ni vedel, kaj se je dogodilo doma: *»In tudi jaz nisem vedel, da sta mi leta 1918 po španski gripi nenadoma umrla oče in starejša sestra.«*⁶² V resnici je njegov oče, stari Anc, umrl dne 19. decembra 1918,⁶³ v istem času pa je za posledicami španske gripe umrla tudi njegova sestra Marija, rojena 2. julija 1887.⁶⁴

Slika 3: Andrej Visočnik ob vrnitvi 1920. Janez J. Švajncer je takole opisal njegovo opravo: *»ima rusko furažko in kot je videti, je tudi nahrbtnik ruski. Tudi suknjič, ki ga drži v rokah, je najverjetneje prešita ruska zimska suknja«* (vir: Darja Tasič).

Po vrnitvi v domovino se je Andrej znova znašel za katedrom, in sicer je od 10. septembra 1920 poučeval v Vuhredu, kjer je deloval vse do septembra 1922, ko je bil premeščen k Sv. Ožbaltu ob Dravi. V tem času je vse bolj mislil

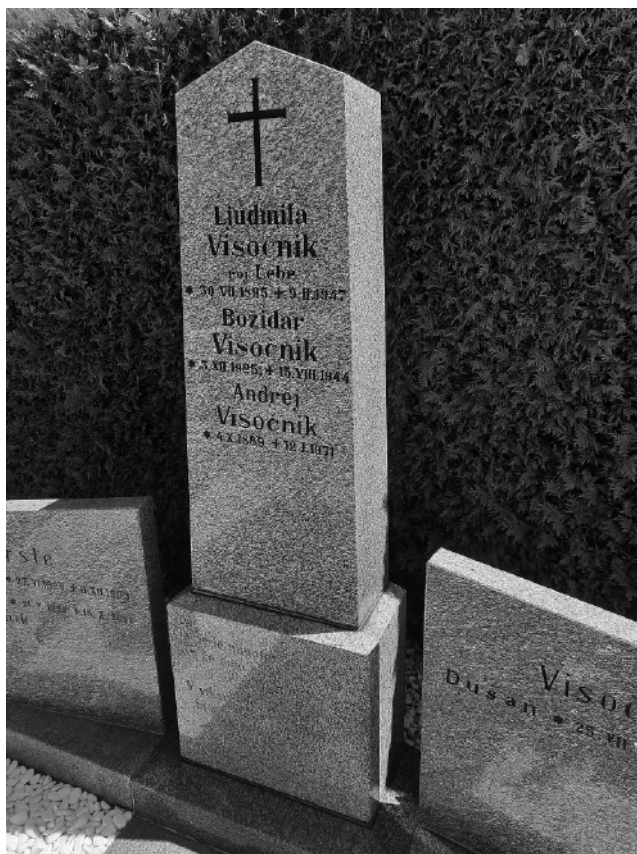
⁶¹ Arhiv Republike Slovenije, AS 231 Prosvetno ministrstvo – personala, škatla 49, Visočnik Andrej.

⁶² PAM – 1665, Družina Visočnik, Andrej Visočnik, Iz življenja v Rusiji, str. 21.

⁶³ NŠAM, Prepis MMK Hoče za leto 1918, zap. št. 138.

⁶⁴ Prav tam, zap. št. 137.

na družino in tako se je dne 4. novembra 1923 poročil z Ljudmilo, roj. Lebe. V družini se jima je rodilo pet otrok: Ljudmila (1924), Božidar (1925), Dušan (1927), Danica (1929) in Vera (1935).

Slika 4: Nagrobni spomenik na hoškem pokopališču (vir: Darja Tasič)

Kot učitelj je torej deloval pri Sv. Ožbaltu ob Dravi, pozneje pa je služboval še v Pamečah, v Slivnici, kratek čas v Reki in na Teznem.⁶⁵ Zanimivo je, da je očetovo vojaško usodo delil tudi njegov sin Božidar. V času druge svetovne vojne je bil mobiliziran v nemško vojsko in poslan na fronto v Karpatih.⁶⁶ Žal pa je na fronti padel. Če gre verjeti poročilu njegovih nadrejenih, je padel 15. avgusta 1944. Kot vzrok smrti so zapisali, da je Božidarja ustrelil nemški

⁶⁵ Arhiv Republike Slovenije, AS 231 Prosvetno ministrstvo – personala, škatla 49, Visočnik Andrej.

⁶⁶ Karpati – gorovje v Srednji in vzhodni Evropi, ki se razteza od Češke preko Slovaške, Poljske, Madžarske in Ukrajine do Romunije in Srbije na jugu. Najvišji vrh je Gerlachovský štít (2654,4 m).

stražar, ko se trikrat ni odzval na njegov poziv. Poročilo o tem dogodku so poslali njegovemu očetu in zapisali tudi, kje leži sinov grob.⁶⁷ Na podlagi zapisa vojaške poštne številke bi morda lahko sklepali, da je Božidar Visočnik takrat služil pri 94. bataljonu gorskih lovcev, ki so bili takrat v sestavu nemške 4. gorske divizije.⁶⁸ Žal dodatnih informacij o njem doslej (še) ni bilo moč najti.

Andrej Visočnik je kljub tej tragični novici preživel vojno vihro. Po vojni se je očitno lotil pisanja svojih pričujočih spominov. Umrli je 12. januarja 1971.⁶⁹

BESEDA O BESEDILU

Transkripcija Visočnikovega besedila poskuša biti čim bližja originalu, vseeno pa se tu in tam ni bilo mogoče izogniti manjšim lektorskim posegom, popravkom zatipkanih besed in dopolnilom. Tako so posamezne kratice, skupaj s popravki, zapisane v oglatih oklepajih, pojasnila (zlasti o posameznih krajih) pa podana v opombah pod črto. V oglatih oklepajih so ohranjene tudi že označene strani besedila, kakor jih najdemo v originalnem zapisu. Večina pojasnil v poševnicah oziroma prevodov ruskih izrazov je zapisana že v originalnem besedilu.

Visočnikovi spomini so v osnovi razdeljeni na dva pomembnejša dela: a) prvi del vključuje opis dogodkov na fronti in v ruskem vojnem ujetništvu, b) pozneje pa je temu dodal še dostavek, v katerem se dotakne zgodovine, politične ureditve in tedanjih novodobnih razmer v novi domovini po koncu druge svetovne vojne. Slednji torej, tudi po mnenju nekaterih ekspertov, tako ne sodi v to predstavitev življenja vojaka v prvi svetovni vojni in ga zato tu ni. Kljub temu pa Visočnikova pripoved, zgodba pripadnika 26. domobranskega pehotnega polka, ki je doživel izkustvo fronte in vojnega ujetništva, predstavlja dragocen zapis usode malega človeka v veliki vojni.

⁶⁷ Pokopan je bil 1,2 km jugozahodno od križišča potoka Czepetow in Znka, nedaleč od vasi Jamna v zahodni Ukrajini. Poročilo o njegovi vojaški usodi glej: PAM – 1665, Družina Visočnik.

⁶⁸ Za te podatke se zahvaljujem prijatelju, zgodovinarju Klemenu Lužarju.

⁶⁹ NŠAM, RMK Hoče 1889–1904, str. 21, zap. št. 126.

PREDGOVOR

Na poti svojega življenja sem pač imel tudi jaz srečo v nesreči.

Težko in trdo mi je šlo v mladosti. Danes [doma!] sem bil visoko na Pohorju, ker so mi bili starši kmetje s sedmero otroki. Želeli so, da bi se bil kaj več učil in poslali so me v šolo v mesto. Tam pa so nam tedaj vbijali v glave učenost v takrat zveličavni nemščini, s katero pa se dolgo nisem mogel zadosti seznaniti. Težko je bilo priti v naših časih do poklica in kruha. Nasprotno je danes, povsod je danes človek, posebno pa še mladina, vabljen in dobrodošla k sodelovanju. Seveda pa ji je treba nekaj znati in razumeti.

Vse večjega potrpljenja je bilo potrebno nekdam, a z vztrajnostjo sem prebil mnogo, mnogo težav. Brezdelnega pohajanja nisem poznal. Ravno ta resnost življenja mi je prišla prav ob času prve svetovne vojne ... od leta 1914 do 1918 in še dalje.

S tem sestavkom nameravam opisati na kratko svojo življenjsko pot

I. vojaka

II. ranjenca

III. vojnega ujetnika v Rusiji – in to kakor je bilo.

To se mi dozdeva danes, ko smo s pomočjo in s sodelovanjem naših – že nekdanjih zaščitnikov, t. j. vzhodnih bratov, ostali na svoji zemlji, ko so nam z narodno osvoboditvijo stopili bliže in nam odprli pot na daljnji vzhod – ne le vredno, temveč tem priporočljiveje, da to pot razkrijem – posebno mladini in četudi po skoraj pol stoletja.

*Kakor sin, ki se ni vrnil, ko German ga je pobil –
kakor žena, ki vse zapustila, kar s skrbjo sva tu združila –
tako bi tudi jaz rad svetu spet 'zročil,
kar mi svet je dodelil –
in četudi marsikdo še težje poti tiho je prebil.*

[I.]

Odslužil sem svojo obvezno vojaško službo od oktobra 1912 do oktobra 1913. Pred odhodom v svoje poklicne službe so nam vsem in še vsakemu posebej naglasili, da ostanemo vojaki in da se nam je v primeru morebitne mobilizacije takoj vrniti k svoji edinici. Razšli smo se v svoje službe, jaz v Remšenik v učiteljsko službo. Na mobilizacijo si pa v takratni dolgi mirni dobi nismo mislili. Toda po vidovdanskem strelu, 28.6.1914, smo se pa ob splošni mobilizaciji, 27.7.1914, res zopet znašli in v vse večjem in večjem številu.

Prispel sem z večernim vlakom v Maribor. Povsod naval in gruče ljudi, posebno vojnih obveznikov. Skrbno so pa bile na delu tudi straže, ki so pridno lovile ljudi, če jih je bilo kje večje število in se je izmed njih zaslišala glasnejša slovenska beseda ali pesem. Slutiti ni bilo dobrega. Sledečega jutra sem se ob 5. uri poslavljaj od svojih staršev na Pohorju, ob 10. uri pa že med sto in sto drugimi prejemal vojno opravo v vojašnici v Melju. Seveda nam je postala vojašnica pretesna in so nas nastanili po zasebnih neuporabljenih stanovanjih v mestu.

Z odhodom na meje – braniti mačehovsko domovino Avstro-Ogersko [Ogrsko] – pa se nam vkljub strogemu mobilizacijskemu povelju ni preveč mudilo. Z vajami smo obletaval vso mariborsko okolico in poveljnikom so se zdele zelo važne rezke defilacije, t. j. pozdravni mimohodi. Opremljeni smo bili vedno z vso težko vojno opravo. Ob obiskih svojcev smo se od njih lahko poslavljali še ponovno. Preglasni s slovensko besedo nismo smeli biti, kajti bila nas je mešanica približno ena tretjina Nemcev, ena tretjina nevednih odpadnikov in ostala tretjina Slovencev. Prevladovali sta prvi dve tretjini. Iz mesta in okolice je bilo slišati in videti gonje ljudi – osumljenih kot »p.v.« [politisch verdächtig], t. j. političnih osumljencev – v zapore. Predvsem je trpela duhovščina, zavedno učiteljstvo in nameščenstvo. Zavarovan pa ni bil noben Slovenec. Saj so celo vtaknili med vojno v graške zapore mojega 65-letnega očeta – pohorskega kmeta – medtem ko smo bili štirje sinovi na bojiščih.

Zvečer, 15.8.1914, je bil naš polk – okrog 3500 mož – z vso vojno opravo ob glasnih zvokih vojaške godbe in navdušenim

[2]

vojnim razpoloženjem odpravljen na kolodvor in trije dolgi vlaki s po dvema težkima lokomotivama z natrpanimi živinskimi vozovi s po 36 mož z vso vojno opremo, so nas vlekli v temno deževno noč skozi Pragersko, Ptuj, Kotoribo. Ob jutranjem razsvitanju smo se vozili mimo Blatnega jezera, kjer so nam kimal v pozdrav dolgovratne štorklje, skozi Budimpešto v ogrske puste s čredami konj, goved in ovac. Na kolodvore so nas prihajali gledat prebivalci in nas pozdravljat, dekleta pa zamenjevat zastavnice. Nekje si je ogledoval naš vlak nek resnejši mož in se je čudil predvsem napisu: »Auf jeden Schuss einen Rus, auf jeden Stoss ein Franzos und die Serben müssen sterben«, kar bi bilo po naše: »Z vsakim strelom [en] Ruse, z vsakim sunkom [en] Francoze in Srbi morajo umreti!«

Sledilo je še nekaj mest in bili smo pred Karpati. Vlaki so dobili še po eno lokomotivo; počasi je šlo navzgor; tem bolj pa je brzelo navzdol proti

Dnjestru.⁷⁰ V mestu Stryj⁷¹ smo izstopili in ob veselih koračnicah godbe dospeli na odprto planjavo pred mestom, defilirali in se razvrstili v vojno črto. Dobili smo obed in bili že na svojih mestih, si izkopal strelske jarke, za nami pa so zagrmel salve topov. Nad nami je na jasnem nebu stemnelo sonce in pokazalo se je nekaj zvezdic, bil je sončni mrk. Prikazen je povzročila marsikomu hude slutnje. Nato je sledilo beganje, dan in noč, dni in noči. Utrujeni smo spali grede, ob redkih postankih pa smo se zvrnili ali po blatni cesti ali pa po gramozu. Naselbin se nismo mnogo dotikali. Nekega ranega delavnega jutra smo dobili v samoti črno kavo, nato pa poziv: Če ima kdo kaj denarja, naj ga pokloni RK [Rdečemu križu]. Odziv je bil slab; ker še sploh nismo dobili nikakega plačila, čeprav so nam bile določene za vojno dobo dvojne pripadnosti. Več smo dobivali le nabojev – namesto po 80 kar po 120 in še več in zadosti je bilo tobaka. In zopet dalje, sem in tje po blatnih cestah, skozi naselbino – večjo vas. Vse tiho, prazno, skoroda kakor izumrlo. Ob cestnih jarkih pa mrtveci z zevajočimi ranami. Pravili so, da so bili v pretekli noči tu Kozaki in kolikor jih niso pobili ti, so se v ponočni zmedi pobili med seboj sami.

Resnejših obrazov preidemo vas in na odprtem polju se raz-

[3]

vrstimo v razvojne črte. Nasproti se nam oglašajo grmenje topov. V razvojni črti preidemo še širši gozd. Zdaj obrobek pašnika in vdolbine s potočkom. Na drugo, t. j. nasprotno stran strani travnik z gozdnim grebenom.

»Vorwärts« t. j. Naprej! Se je zglasilo povelje in že smo bili v vdolbini – namenjeni na nasprotno višino. Toda, kakor bi se odprlo nebo, je padalo po nas in padali so naši. Kakor ploha so švigali šrapneli, svinčenke, granate. A videli smo pred seboj edino le gozd.

»Zurück!« t. j. Nazaj! Ali tu in tam je zlezal kdo v kako varnejše zavetje. Ostali so obležali. Sledečega jutra se nas je znašlo od bataljona z okoli 1.100 mož le okrog 200 mož, ki so trdili, da smo obkroženi. Vpraševali smo se, kako je mogoče, da smo odnesli vsaj mi cele kože, ko smo imeli večinoma preluknjano obleko, opravo in še deloma polomljene ročaje lopat in tu in tam razprskane puške. Zdaj pa spet beganje – še hujše in to nazaj. Posamezniki so pometali puške in strelivo. Sledečega dne na odprti višini – v zakritih okopih. Aeroplan! Grmenje bliže in bliže! Nestrpno smo dočakali noč. Spet

⁷⁰ Dnester – reka v vzhodni Evropi, ki se izliva v Črno morje. V delu toka predstavlja mejo med Ukrajino in Moldavijo.

⁷¹ Mesto Stryj v današnji Ukrajini.

smo se odmaknili in zakopali, nato pa vkljub temu zopet divje bežali skozi mestece Premislani⁷² na varnejše. A bili so nam vedno za petami. Dobimo ojačenje. Prišli so Tiroinci, navdušeni, da premagajo svet. – Aeroplan! In že je padalo, ne da bi mogli odvrniti. Zvečer so bili tihi, poparjeni bolj kot mi prejšnji. Tako je bilo dva tedna. Komaj smo se kje pripravili na boj, škropili so že nad nami šrapneli, udarjale granate. Redčile so se naše vrste. Ob cestah so ležali zvrnjeni vozovi s pobitimi konji, mrtveci po poljih, nasproti si Avstrijci in Rusi s puškami in z nataknenimi noži, tičečimi v prsih ležečih. Zopet na razgledni višini, zakopani v skritih jarkih. Mir! Zmuzne se nas nekaj proti bližnji vasi po lesovje, na bližnjo njivo pa po krompir. A predolgo je trajalo. Določeni smo bili za sledeči dan k raportu – t. j. na zagovor. Toda že je bilo treba za izvidnico proti bližnji višini. Gre nas 12, med nami trije jahači. A že od daleč dobimo nasproti salvo šrapnelov, ki nas dvigne k povratku, iskat premaknivše se naše oddelke. Naslednjega popoldneva v razvojnih črtah skozi gozdove in polje v napad proti vasi. Videli smo samo hiše. Proti nam pa je neprenehoma regljalo iz pušk, strojnic in pršili so šrapneli. Posamezno smo ple-

[4]

zali naprej.

Začutim udarec po prsih in toploto v golenu. Potipljem v hlačni žep, izvlečem okrvavljeno roko. Noga mi odreveneva, trepeče. Namesto naprej, plezam nazaj, nazaj za drevesna debla. Pograbi me tovariš, pelje na varnejše in obveže ranjeno nogo. Prideta nosilca in me odneseta na zbirališče ranjencev.

II.

Na zbirališču je ležalo že kakih 20 ranjencev. Kar vsi so klicali in prosili za vodo. Nastane tema, grmenje prihaja bliže. Svit in dim gorečih vasi – a zaspali smo. Zbude nas iz spanja, podajo nam požirke okrepcilnih tekočin, nalože nas na vozove in nas peljejo v bolnico v Grodek,⁷³ kjer nas položijo na postelje. Sledečega dnem nam prineso še jedi, zvečer pa zakličejo v sobi: »Kdor more iti, naj gre!« In odšli so, tu in tam še posamezni ranjenci za njimi. Drugi dan smo obležali. V sobi nas je bilo okrog 15 ranjencev. Čez

⁷² *Przemysłany* (pol.) – nekoč avstro-ogrsko mesto v vzhodni Galiciji, vzhodno od Lvova pri reki Gnila Lipa, danes mesto v Ukrajini.

⁷³ Grodek (ukr. Horodok; pl. Gródek) – nekoč avstro-ogrsko mesto v vzhodni Galiciji. Danes mesto v Ukrajini. Krajev s tem imenom je sicer več, a iz časa prve svetovne vojne je najbolj znan ta, ki je jugovzhodno od Tarnopola.

cesto je gorela hiša, v okolici grmelo. Zdaj in zdaj bo udarilo, nas pokopalo in konec bo. A ni ga bilo.

Grmenje je utihalo, zaspali smo. Drugi dan smo bili sami. Nekaj ranjencev s trebušnjimi ranami se ni več ganilo. In zopet noč in jutro. Odpro se vrata, vstopita starejši meščan in ruski oficir. Pogledata nas in odideta. Pridejo bolničarji – ruski. Po vrsti nas znosijo k prevezovanju, prineso »hleba« /kruha/, čaja in »sahara« /sladkor/. Pozneje pa že tudi »zub« in kašo. Tako so nam postregli danes ti, drugi dan pa drugi bolničarji. Mimo pa so odmevali težki koraki čet, glasile so se njihove pesmi, rožljalo je orožje. Grmenje topov se je oddaljevalo. Nek zdravnik mi pravi: »Vi sejčas naši, domov njet« – in posvetilo se nam je. Ob palcu moje ranjene noge pa je izražal, da mi jo utegnevo vzeti. Niso mi vzeli noge, počasi se mi je pozdravila /tekom štirih mesecev/.

Pomagale so sestre pomočnice Poljakinje in bili smo še nekaj dni v Grodku. Nato so nas naložili po dva na kmečke vozove z malo slame, a le v naši vojaški obleki ter nas vozili skozi Tarnopol,⁷⁴ Lwow⁷⁵ v deževnih, mrzlih dneh v začetku oktobra. Ni mi ugajalo morilno orožje, ki sem ga videl onstran vojne

[5]

črte, ki je ležalo tu in tam križem na kupih. Čez teden so nas natovorili na vlak, zapeljali v Erodi,⁷⁶ preložili nas v večje širokotirne vozove. Po tri pare polic druge nad drugo in srednjo desko med zgornjima je dalo prostora sedmim ranjencem. Kmalu smo bili v Kijevu.⁷⁷ Iztovorili so nas zopet in to v veliko železniško dvorano; ljudje so nam podajali »hleba« /kruh/, »bulki« /velike žemlje/, »papirosi« /cigarete/, kašo in prvič v življenju smo pili čaj z mlekom, ki mi je prijal kakor najboljše zdravilo. Kajti bili smo še premraženi od prejšnje vožnje v tamkaj že mrzlih dneh. Sredi oktobra s snegom in mrazom so nas spravljali še v bolnico v Moskvi.⁷⁸ Bili smo v višjem nadstropju bolnice osamljeni, dočim so v nižjih prostorih prihajali meščani z darovi – tolažili. V večini so bili sočutni in nam naklonjeni, le redki so se hudovali nad nami: »Čort avstrijski!«⁷⁹ Tudi s tem smo se sprijaznili.

⁷⁴ Tarnopol (ukr. Ternopil, nem. Tarnopol, rus. Ternopol) – mesto v zahodni Ukrajini ob reki Seret.

⁷⁵ Lvov (ukr. L'viv; pol. Lwow, nem. Lemberg) – nekoč cesarsko mesto v vzhodni Galiciji; danes kraj leži v zahodni Ukrajini.

⁷⁶ Mesta s tem imenom ni moč najti. Dejansko gre za mesto Brody (ukr.) – kraj leži v zahodni Ukrajini, približno 90 kilometrov severovzhodno od Lvova.

⁷⁷ Kijev (ukr. Kyiv) – glavno mesto Ukrajine.

⁷⁸ Glavno mesto Ruske Federacije.

⁷⁹ »Hudič avstrijski!«

Dalje so nas prepeljali v Rjazanj,⁸⁰ v veliko 4-sobno nadstropno vojašnico. Sobe so imenovali »palate« – res prave palače, saj je bilo v vsaki po 120 postelj z ranjenci. Tudi tam smo imeli povoljno bolniško postrežbo in v mesecu decembru sem shodil. Ozdravljene so nas v januarju izbrali in poslali med vojne ujetnike, ki so jih prepeljali pred par dnevi z bojišča – premražene in bolne – s Karpatov.

III.

Bilo nas je nad 300 in bivali smo v opuščeni tovarni v betonski zgradbi precej na tesno z ležišči na deskah v svojih oblekah. Od mrzlih stropov je kapljalo. Prostore smo sicer tudi ogrevali, a mraz je bil hujši. Oskrbnik nam je bil starejši oficir – knjaz. Bil je strog, a dober in pravičen. Slabši in neprijetni pa so bili »konvoji« t. j. stražniki. Iz svojega nam je preskrbel za božične praznike priboljšek z buljkami /žemlje/. Vsled nezdravega bivališča so ujetniki zboleli, celo umirali. Udeleževal se je sočutno njih pogrebov. Nekega dne pa nas pozove na razgovor. Priznal je, da je obolenjem krivo tudi neprimerno bivališče in tesnoba. Povedal je, da nas namerava nekaj odposlati drugam. Oglasilo se nas je seveda precej. Vsakega pa je nato še posebej vprašal, zakaj si želi drugam

[6]

in povedal tudi, da bo treba v novem bivališču več »robotati« /delati/. Smo namreč tudi tu delali /kidali sneg, pripravljali hrano/, toda večina se je javila za odhod in je pri tem vztrajala. Odšlo nas je okrog 40. Še enkrat nam je po očetovsko razložil položaj in nas poleg straže sam spremljal na kolodvor, nas odpravil podarjujoč še vsakemu po par kopejk /denar/. Na pot smo dobili tudi kruh. Vozili smo se daleč proti severu v hujšo zimo v mestece Kotelnic⁸¹ v bivši Vjatski⁸² guberniji. Toda ni nam bilo žal. Videli smo zopet več sveta. Bivališče pa – kakor nalašč za nas. Bila je to prazna lesena trisobna hiša – v eni s kmečko pečjo. Bili smo tu sami s tremi stražniki – svojimi gospodarji. Bile so sicer druge neugodnosti, a te so nam služile še za razvedrilo. Vodo za »kipjatok« /vrela voda/ za zajutrek smo si kuhali doma, k obedu hodili v kasarno, 20 minut poti, kjer smo kidali sneg, napravljali drva, pomagali v kuhinji, večerjo pa si prinašali iz kasarne. Bili smo tam od konca januarja

⁸⁰ Rjazan – mesto je danes administrativno središče istoimenske oblasti. Leži ob reki Oki, približno 196 kilometrov jugovzhodno od Moskve.

⁸¹ Danes Kostelnich, rečno pristaniško mesto v Rusiji, kirovska oblast. Leži na desnem bregu reke Vyatke ob trasi transsibirske železnice.

⁸² Danes je to del kirovske oblasti, ki so jo vzpostavili v sovjetski Rusiji leta 1934.

do julija 1915. Blizu naše hiše je stal vodovodni stolpič, kamor so prihajale meščanke po vodo s po dvema vedroma, obešenima na lok čez rame. Pozabil še nisem tu prijazne dentistinje, ki mi je brezplačno pregnala zobobol in mi je plombirala votli zob. V hudem zimskem mrazu pa smo si bivališče prav po domače toplo ogrevali in posamezniki so zlezli celo na peč. Omeniti je tam kratke zimske, a dolge poletne dni – skoroda brez noči, le okrog tri ure polmraka, poleg tega sveže, brez vročine. Snega je bilo v izobilju in ležal je dolgo. Koncem aprila 1915 je nastalo južje – vode, poplave. Odtekle so in ljudje so posadili krompir in posejali oves. Drugih pridelkov nismo opazili. Krog in krog pa gozdovi – iglavci. Strog je bil tam vojaški mestni poveljnik. Posameznikom izmed nas /Čehi/ ni ugajala ribja juha, ki smo jo dobivali vsaj po dvakrat tedensko in jo vohali že daleč od vojašnice; dal je nezadovoljnije zapreti /30 dni zavora/ pri isti hrani. Hitro so minevali dnevi in meseca julija so nas zbrali v Kostromo⁸³ in nas vrinili v transport. Pravili so, da potujemo na Kavkaz.⁸⁴ In res! Vozili so nas skozi Moskvo, dni in noči proti jugu, a še dalje časa proti vzhodu čez valovite pokrajine v tem večjo vročino. Z žitnih polj srednje Rusije smo prispeli v pokrajino pašnikov proti Uralu. Nepregledne črede živine /goved, konj, ovc, koz/ so mikale marsikoga, da bi kar sko-

[7]

čil z vlaka k pastirjem na konjih in stopil v njihov osamljen šotor.

Ural! Železniška postaja Orenburg.⁸⁵ Pogorje Ural⁸⁶ je deloma skalnasto, nadalje proti jugu čimbolj peščeno in z redkim rastlinstvom – z vresnatimi trši. Domovina osličev in kamel. Samota, praznina! Le ob železnici osamljene čuvajnice in postaje po 20 in še po več vrst razdalje /km/ z visokimi črpalnimi stolpi za vodo.

⁸³ Kostroma je danes sedež istoimenske oblasti v Ruski Federaciji.

⁸⁴ Kavkaz (rus. Kawkas) – širok in okoli 1000 km dolg gorski sestav, ki leži med Črnim morjem in Kaspijskim jezerom. Kavkaz predstavlja tudi naravno ločnico med Evropo in Azijo. Najvišja gora Kavkaza (in Evrope) je Elbrus (5642 m).

⁸⁵ Administrativno središče orenburške oblasti. Leži ob reki Ural, približno 1480 km jugovzhodno od Moskve.

⁸⁶ Uralsko gorovje – staro gorovje v Rusiji in Kazahstanu, ki se razprostira od severa proti jugu, dolgo približno 2500 km. Najvišji vrh je Narodna gora (1895 m).

Slede osamljena mesta Čekar,⁸⁷ Aralskoe morje,⁸⁸ Kasalinak,⁸⁹ Kokand /zdaj Stalinabad,⁹⁰ Samarkand,⁹¹ Zolotaja Orda.⁹² Tam se zablešče beli vrhovi gorovja – meneč, da so goli, svetli apneničasti vrhovi, so pa le snežniki Altajskega⁹³ gorovja; četudi je v dolini vročina, da iščejo osameli ptiči osvežujočega zraka v senci brzovjavnih drogov z odprtimi kljunčki. Vlak vozi, vozi. Taškent!⁹⁴ Vlak postoji! Ven »Zup«, pa zopet v vlak in dalje, dalje, še dalje, ves dan. Dospemo v Egorjevsk.⁹⁵ Izstopimo in odkorakamo ponoči na drugo stran mesta, v samoto. Zavijemo se v svoje plaščiče in kar po praznem prašnem zemljišču okrog posameznih dreves poležemo. Bilo nas je v transportu okrog 1000 vojnih ujetnikov in za nami še nekaj takih in kmalu nas je bilo več tisoč – brez strehe.

Kmalu so nas začeli povpraševati po poklicih in prvi so dobili delo tesarji. Tesali so namreč tramiče, postavljali ogrodje za barake. Drugi smo tramiče oziroma hlode do 15–18 cm debelosti, 6 m dolgosti v dolgih vrstah po dva in tri pri hlotu – največ vrbovine – prinašali s postaje. Zopet drugi [so] kopali zbito ilovico, jo meščali v blato in delali »kirpiče« /opeko/. Ko jo je sonce zadosti prepeklo z vseh strani in jo zavsem posušilo, smo jo postavljenim ogrođjem vzdavali in kmalu so stale barake – bivališča tisočev ujetnikov, cela naselbina, pokrita s trsjem, opravljene s položenimi deskami za ležišča, služuča obenem za stole, mize, omare, postelje – vse pohištvo. Na isti način so zgrajene tam tudi mestne hiše z visokimi istotakimi zidovi kot ograje haremov. Na cestah pa le malo življenja in gibanja. Vsa naselbina je nastala po umetnem napajanju zemlje; ob cestah so jarčki s skoroda stoječo vodo, ki napaja zemljo. Zasajeni so drevoredi vrb in visokih jagnjedov, ki dajejo senco in z njo znosnejše ozračje.

Domačini Barti⁹⁶ se oblačijo v dolge pisane plašče, ki jih gre-

⁸⁷ Čelkar – Shalkar, mesto in administrativno središče regije Aktobe, zahodni Kazahstan.

⁸⁸ Aralsko morje oziroma Aralsko jezero, celinsko jezero Srednje Azije. Napajata ga reki Amu Darja in Sir Darja.

⁸⁹ Kazalinsk – danes Kazaly, mesto v Kazahstanu.

⁹⁰ Kokand – mesto v regiji Fergana, na vzhodu Uzbekistana.

⁹¹ Eno najstarejših poseljenih mest centralne Azije. Drugo največje mesto v današnjem Uzbekistanu in središče istoimenske regije.

⁹² Kraj v današnjem Uzbekistanu.

⁹³ Gorovje v Srednji in Vzhodni Aziji.

⁹⁴ Taškent (uzbek. Toshkent) – glavno mesto Uzbekistana.

⁹⁵ Najverjetneje gre za Yegorjevsk, kraj, ki leži približno 114 km jugovzhodno od Moskve.

⁹⁶ Barti – nekoč staro, srednjeveško prusko plemo; v danem primeru gre za eno izmed turških plemen na ozemlju današnjega Uzbekistana.

[8]

jejo v hladnih nočeh, ob toplih dnevih jih pa pri delu odlože; delajo le v perilu, ali pa še slečejo srajce. Na nogah nosijo lahke škornjičke in še povrhu sandalčke.

Samo reveži so bosí, v kolikor si nog ne ovijajo. Pokrivajo se z majhnimi pisanimi okroglimi čepicami, starejši dostojanstveniki pa povrhu še z belimi težkimi turbani. Ženske s temno zakritimi obrazi. Od julija do oktobra nismo videli na nebu niti oblaka in vse je bilo rjavo, razen zelenic in vrb. Bavijo se s pridelovanjem »hlopoka« /bombaž/ in riža na umetno napajanih nasadih; tako pa tudi »arbuze« /užitne buče, dinje in paprike/. So pa tudi spretni prekupčevalci živine: kamel, predvsem dromedarjev in ovc. Slično je s Kirgizi,⁹⁷ ki pa se drže še bolj pašniških podgorskih krajev.

Naša preskrba – to je hrana – je bila kakor povsod – enostavna. »Kipjatok« za čaj skoro vedno na razpolago, vsaj zjutraj. Opoldne kaka redka juha z zeljem, če ne ribja in kaša, včasih s koščki kameljega mesa. In zopet juha zvečer. Pri »baki« /skledi/ po 10 oseb, glavno je bil kruh, črn, težak, visok skoraj v obliki krogle in slabo, slabo prepečen. Kmalu so se pojavile bolezni, posebno zlatenica, tifusi, malarija in kosila je smrt. Marsikdo si je kopal takorekoč sam grob, ko je danes kopal grobove, obnemogel in večkrat namesto nazaj v taborišče so ga zanesli v bolnico, od koder se je vrnil ali pa so ga zanesli v grob. Prvi so podlegli navidezno močni ljudje, bivši gostilničarji in slični. Mnogi pa so si znali pomagati. Pekli in prodajali so zrezke. Zginjale so iz okolice mačke, psi. Večerna razvedrila so bila največ v igrah šaha, kart, ki so jih ujetniki izdelali sami. Zdravje sem podprl edino s tem, da sem se po večerih skrivaj izmuznil iz barake in obhodil vsaj eno barako, če ne več. Zaslужkarji /tesarji in zidarji/ so si jedi lahko dokupovali. S hrano so tudi tržili [z?] /lepjoški/ t. j. majhni okrogli hlebčki kruha. Slabše se je godilo nezaslужkarjem, ki so zmogli le še od strani gledati. Tu in tam pa je dobil kdo zaposlitev tudi v mestu. Posebno kot mizar in slično in bolje se mu je godilo. Sicer je moral dati spremljevalcu cigarete ali kaj drugega, iz taborišča pa je le prišel za nekaj časa. Tudi stražniki so radi hodili v mesto, pomagano je bilo obema. Posamezniki, predvsem Židje, so spletli znanstva v mestu z Židi in imeli so svoje skrbi. Mala skrb je bila s pranjem.

⁹⁷ Ljudstvo turško-mongolskih korenin, ki živi večinoma v Kirgiški republiki (gl. mesto Biškek) in govori kirgiščino, ki sodi med turške jezike.

[9]

Opravili smo vse sami. Nekaj minut v samoto proti goram je tekel potoček. /Atlajske gore/. Tam smo si oprali, obenem pa smo se tudi okopali, napili čiste vode in se vrnili s čistim perilom. Za pitno vodo nismo uporabljali vode iz potoka, temveč smo pili le čaj – toplega ali ohlajenega. Za posodo so nam služili manjši ali večji čajniki. Čajnik je v Rusiji vsakdanja potreba za vsakogar. K temu potočku smo zahajali prosto, dočim smo morali imeti za vsako drugo pot iz taborišča dovoljenje in spremstvo stražnika. V zimskih mesecih smo si oprali in posušili perilo kar v barakah, kar je šlo seveda bolj počasi. Kopanje smo si tu še sami mislili, dočim smo v prejšnjih mestih hodili prat in se kopat vedno tedensko v kopališke naprave ali pa ob sobotah v vojašnice. Zima tu ni bila huda, parkrat je bil dež, pač pa nato blato. Menda so se nam dvakrat pokazale snežinke, vendar jih ni bilo toliko, da bi bil sneg pokrtil zemljo, ki je le na vrhu malo premrznila in je nastal lahek srež. Tako smo prebili zimo 1915–1916. Nekako v mesecu maju je bil »transport v Evropo«. Vse je hotelo z njim, četudi so bili manj izbrani za omejeno število določeni ljudje bolj trdni. Četudi nisem bil med izbranimi, sem se vrnil mednje, a v Taškentu nas nekaj tresočih se z malarijo poženejo z vlaka in v bolnico!

Zdaj sem bil tam, kamor si nisem želel. Iz bolnice smo prišli še v večje in na prvi pogled še strahotnejše taborišče. Več barak, več ujetnikov, več strežnikov, večja vročina, več bolezni, povrhu pa je bilo taborišče še obzidano. Četudi je bil ta zid v Aziji brezpomemben, vendar ga nismo radi videli. Zvedeli smo, da so bile te naprave še deloma iz rusko-japonske vojne. Na tisoče ujetnikov je pomrlo že tam – na legarju in splošnih oslabeledostih, kakor tudi v sosednji Zolataji Ordi. Obvisel sem v Taškentu, vendar pa se iztrgal v neko manjše taborišče, kjer sem zlezal k nekemu sotrpinu krojaču, ki pa je bil kot »profesionalni« več vreden. Pomagal sem mu parati obnošene obleke, da jih je spravil, obrnil in obnovil. Pri tem je tudi zaslužil in dokupovala sva si kruh in dobro je bilo. Toda tudi tam so uvedli krušne karte in šlo je zopet težje. Naš taboriški [sic] kruh tudi tu za nas oslabele ni bil dober – bil je preslabo pečen in bolezen se nas je držala. Zopet v bolnišnico in sem in tja. Med bivanjem v bolnici je bilo nekoč razširjeno vprašanje javljanja na fronto. Toda ganiti se nismo mogli. Bilo nam je težko, skoroda brezupno. Počasi so minevali dnevi, tedni in

[10]

meseci, le sanje so nam še dajale tolažbo. Večkrat sem sanjal o zelenih domačih travnikih in lažje mi je bilo. A zopet v omenjenem manjšem taborišču – toda brez onega krojača. Septembrski oktobrski dnevi 1917. Nastopa hladnejše in tiše. Tihi šepet: revolucija bo!

In res! Ropotanje bližnje tovarne – železarne – utihne. Toda nenadoma strahovito trobljenje! In že se vsujejo preko nas svinčenke proti mestu, od koder je odjekalo ropotanje oklopnjakov. Dolgo je ropotalo sem in tja in še med našimi je bilo nekaj ranjenih, tičečih v barakah. Tovarna zatrobi zopet – na dolgo – in vse tiho in plašno. Nikamor nismo mogli. Štirinajst dni smo bili brez kruha, uživali smo le riž in čaj.

Potem pa nam odvzamejo straže in nas iztirajo iz taborišča iskat si samim delo in zaslužka ter nam proglase za »svobodne inostrance«. Iz tega taborišča moram omeniti pa še to, da je bilo ob mali rečici, v kateri so se na nasprotnem bregu Kirgizi in Barti zjutraj pred sončnim vzhodom okopali in to v vroči poletni in hladnejši zimski dobi. Na obrežju na naši strani so bile majhne, večinoma enosobne hišice ujetih avstrijskih oficirjev, ki so rajši bivali tam kakor pa v velikem skupnem vojaškem poslopju sredi obzidanega dvorišča. Godilo se jim je bolje kakor nam. Dobivali so 30 rubljev mesečne preskrbnine in vodili so si svojo kuhinjo. Rublji so še celo leta 1917 precej izdali. Če pa se je povzpel do enega rublja eden izmed nas prostakov v začetku prve vojne dobe, je bil bogat. Lahko se je s tem dolgo časa dodajal po kopejkah za kruh. En rubelj je bil sto kopejk, in za eno kopejko se je dobilo precejšen kos kruha. Z omenjenim trobljenjem in sledečim iztiravanjem ujetnikov iz taborišč pa je bil tudi konec prejetanja oficirskih rubljev. Počasi smo se razhajali in poslavljali od tolažeče nas rečice in na nasprotni strani nahajajočega se tržišča, kamor so priganjali skoro tedensko čredo ovac, konj, osličkov, kamel tamkajšnji Barti in Kirgizi. Na teh sejmih so glasno kramljali. Bilo je opažati živahno kupčijo, tudi mi smo v taboriščnih kuhinjah dobivali včasih kamelje, redkeje ovčje, najrednejše pa ribje juhe s koščki dotične vsebine.

Vrinem se na transport, vsaj nekoliko bližje Evropi! V Kazalinsk⁹⁸ – čez zimo 1917–1918.

[11]

Stanovanje – veliko taborišče – barake. Ogledam se nekoliko po mestecu, starem sarskem mohamedanskem naselju, z veliko železniško postajo oziroma kolodvorom v bližini lepe pravoslavne cerkve in šole.

S posredovanjem »Briža truda«⁹⁹ sem zlezel tam v službo, in sicer na kolodvoru v poštno telegrafski urad – kot »razdačik« /razdeljevalec pošte/. Še

⁹⁸ Danes Kazaly, mesto v Kazahstanu, na desnem bregu reke Sir Darje.

⁹⁹ Posredovalnica za delo.

danes bi bil rad tam ter izročeval uradne zadeve uradom osebno, drugo pa na prihod in povpraševanje strankam.

Toda le kratek čas sem bil tam. Komaj sem se šele v delo in kraj vživel, so tam – po pogrebu nekaj padlih z bojišča – že razglasili »iste pravice, iste dolžnosti«. Kmalu nato nam nekega dne opoldne sporoče »ti in ti gredo danes na fronto«! Toliko opoldne. Zvečer pa nas že na kolodvoru preoblečejo in z vlakom odpravijo. Sledečega jutra dobimo že na fronti še vintovke /puške/. Četvero Rusov so dodelili ruskemu – mene pa bataljonu inostrancev, v katerem so bili Avstrijci in Nemci. V posebnem bataljonu so bili Madžari. Vsak bataljon je štel okrog 250 mož in bili smo vsak bataljon v svojem ešalonu, t. j. vlaku, ki so se pomikali od Aralskega morja proti Čelkarju /50 km/. Sprednji je bil avstrijski bataljon, drugi madžarski, tretji pa ruski vlak. Odbijati smo morali napade Kozakov, ki so zapirali železniško pot v Evropo. Kmalu so me izvolili za četnega pisarja /rotni pisar/, ker so mi pripisovali že poznanje potrebe »sapogov« /škornjev/, »rubašk« /srajc/, »furašk /čepice/ in dr. In moje delo bi bilo le v vlaku.

Toda rajši kot čakati na nevarnost v vlaku sem šel s tovariši na prosto, pisarniške potrebščine pa nesel s seboj in opravljal delo med ljudmi na prostem, prilično – mimogrede. Par tednov je šlo. Pa tudi nekaj spopadov sem doživel. In dočim na primer na prejšnjem še resnejšem bojišču nasprotnikov niti videli nismo, smo jih pa tu že videli, vendar večinoma toliko oddaljene, da se s strelji pušk nismo dosegli, česa drugega pa mi nismo imeli. Pribrzeli so skokoma na konjih, a se takoj oddaljili, a varni nismo bili. Neke noči dobita naš avstrijsko-nemški ter madžarski bataljon povelje iti napad več vrst daleč od železnice. Zgodilo

[12]

pa se je nasprotno od pričakovanih namenov. Nastalo je nepričakovano streljanje – nato pa tiho brez vsakega glasu – čakali smo in čakali, toda ničesar. Ugibali smo in rajši kakor v nevarnost se vrnemo k železnici. Od daleč gledamo za odhajajočim vlakom. Najdemo ga šele pri Aralskem morju, dosežemo ga še. Poslovim se od ostale trojice tovarišev, odložim puško in grem iskat poveljstvo, kjer bi si izposloval dovoljenje za odhod na dopust k znanim tovarišem v Kazalinsku pri kopanju napajalnega kanala za namakanje zemljišča iz reke Sir-Darje.¹⁰⁰ Iskajoč poveljstvo naletim na tri starejše ruske tovariše, dozdevno komandirje. Povem jim nastali dogodek in stanje.

¹⁰⁰ Sir Darja (Syr Darya) – reka v Srednji Aziji, ki jo tvorita dve gorski reki (Naryn in Kara Darya), ki izvirata v Kirgizistanu in vzhodnem Uzbekistanu. Reka v svojem toku teče prek Kazahstana ter se izliva v Aralsko jezero.

Starejši med njimi mi pravi: »Idi, kuda znaješ!« Zadovoljen z odgovorom, četudi samo ustmenim, se vrnem, a grem na obrežje k morju, poiščem bolj osamljeno mesto, se okopljem in se odpravim na pot nazaj proti Kazalinsku, ki ga dosežem po štirih dneh in nočeh. Večino sem prehodil peš, le delček sem prepotoval z železnico. Posebnost med potjo: Proseč vode pri osamljeni železniški čuvajnici mi pa navzoči železnici /??/ postrežeta z mlekom, s čajem, s kruhom in s sladkorjem, celo opozorita me na železniško stražo pri bližnjem mestu.

Okrepčan nadaljujem svojo pot. Zahvaljujoč se za usluge se poslovim in nekako zamišljeno in brezbrizno nadaljujem svojo pot naravnost kot predrzno po železniškem tiru. – In kaj! Nedaleč pred menoj se pojavi vojak – stražnik. Izogniti se zdaj ni bilo več mogoče in bi bilo naravnost nevarno. Grem odločno proti njemu. Ustavi me in vprašujoč po osebnosti, moji poti in nje namen me že preiskujejo v zaprti stražnici. Iz moje skromne prtljage razgrnejo in pregledujejo šotorsko platno in vprašujejo, koliko bi stalo. V strahu, kaj bi utegnilo zdaj biti, me stražnik vpraša, če bi to platno prodal in za koliko. Kazalo seveda ni drugega kakor biti s takšno najugodnejšo rešitvijo spletke zadovoljen. Marsikje bi lahko bila takšna zadeva bolj zamotana, če ne celo usodna. Ne upiram se in rečem – kolikor mi pač dajo. Nato mi naštejejo neko skromnost v denarju, bolj pa me pogoste s čajem, z rozinami, s kruhom, sladkorjem in celo opozore, da je ob progi proti Kazalinsku še ena straža. Zahvalim se, se poslovim in grem. Nekoliko bolj oddaljen od te straže se od proge oddaljim, krenem v redko tržasto samoto, opazujoč pred seboj nek

[13]

tanek višji steber in že tudi naselbino. Sedem in si odpočijem. Obidem še kirgiško jutro [jurto!]¹⁰¹ s par oslički proti osamljenemu pokopališču, železnici in naselbini z že znano lepo pravoslavno cerkvijo. Omenjeni steber pa je stolp mošeje dalje v mestu. Stopim čez progo mimo hiš in cerkve naravnost proti taborišču, ki je sedaj skoroda brez življenja, javim se, gledajo me in poslušajo nekako nezaupno, povedo pa mi, kje so tovariši. Takoj stopim v mesto, javim se pri »Birži truda« s prošnjo za delo in vse je bilo v redu. Pravijo, naj le grem k tovarišem pomagat kopat napajalni jarek v puščino, oddaljeno krog 14 vrst proti jugovzhodu. Za omenjeno šotorsko platno, prodano le v zadregi, pa mi je še danes žal, a to ne zaradi slabe kupčije, temveč, ker je bilo to res dobro platno. Imel sem še po tridesetih letih ruski vojaški suknjič in ga uporabljal ob vsakodnevnih vrtnih opravilih.

¹⁰¹ Okrogel šotor, prestavljivo bivališče azijskih nomadskih plemen, značilno zlasti v osrednji Aziji.

Reči moram nehote: »Vse je bilo dobro«. Žal pa pešam pod bolezenskimi bremenami. Pri tem se mi dozdeva včasih, da bi iztegnil roke tja proti vzhodu in objel dobrotljivi svet. Še enkrat bi rad videl, kakšno je življenje ob jarku čez pustinjo ob reki Sir Darji. Toplo nas je ogrevalo sonce z jasnega neba, rečni valovi pa splaknjevali pot z naših hrbtov. Spali smo kar pod milim nebom in po večernem kramljanju zasanjali tudi o domu pod tolažljivimi dozdevno domačimi zvezdami. Skoroda pozabili smo na ujetništvo oziroma svoje »inostranstvo« in tudi malarija je dozdevno na tega in onega bivšega slabotneža pozabila. Kljub temu, da so se oglašali po večerih komarji, bili so pač menda bolj čistokrvni. Tudi mene se že ni več spomnila izza bivanja na bojišču proti Čelkaru, koder smo dobivali izdatnejše ovčjo juho z rižem. Tu sem so nam hrano dovažali dvakrat dnevno iz taborišča. Kopal sem nekaj tednov in poklicali so me zopet v znani poštno telegrafski urad, četudi še niti zdaj nisem bil pravi poštar, še manj telegrafist. Poslovil sem se od svojih bližnjih tovarišev, ki jih je bilo že nekaj manj. Dva izmed njih sta umrla od sončarice. S potrdilom o kopanju sem prišel k poštnemu uradu v kolodvorsko poslopje, kar mi je ravno sodilo. Začeli so se bolj pomikati vlaki proti Evropi. Posrečilo se jim je namreč nasprotnika – t. j. Vranglove¹⁰² Kozake zopet odriniti in to več sto vrst. Sproščena je bila pot mimo Čelkara. Takoj prosim za odpust in odhod; šlo je nekako trdo, a šlo je vendar. Dobil sem tudi tu potrdilo o zaposlitvi /udostovrenje/.

[14]

Na vlak! Dospel sem skozi Aralskoje [sic!] morje in v Čelkar.

Dalje je bilo še zaprto. S potrdili o prejšnji zaposlitvi dobim takoj zopet tu službo pri železnici kot »razdačik« /skladiščnik/. Z osmero Kirgizi sem nalaagal na velikem kolodvoru /saksul/ neke vrste les, podoben našim borom oz. brinju za kurivo lokomotiv. Zopet tu sem obvisel po par tednov. Tu se je že bolj oglašalo vojno pomanjkanje, z bojišča pa so pripeljali nekaj ranjencev in mrtvecev. Tu smo ponoči že naravnost zmrzovali, bilo je to v oktobru 1918. Prihajale so neprijetne vesti z bojišča, končno pa je predrla naša stran pot skozi Orenburg¹⁰³ na Uralu. To priliko sem zopet takoj uporabil za nadaljevanje poti proti domu. Četudi so mi zagotavljali sčasoma pisarniško

¹⁰² Baron Peter Nikolajevič Wrangel (1878–1928) je bil carski častnik in v času ruske državljanske vojne poveljujoči general protiboljševiških enot oziroma t. i. Belearmejcev. Po porazu je nekaj časa živel tudi v Kraljevini SHS kot vodja vse ruske emigracije. Pozneje se je ustalil v Bruslju, kjer je kratek čas – vse do svoje nenadne smrti – delal kot rudar. Pokopan je v Beogradu, v cerkvi sv. Trojice.

¹⁰³ Mesto, blizu meje s Kazahstanom; administrativno središče orenburške oblasti v Ruski federaciji.

nameščenje, mi ni dalo miru. Izposlušem si zopet »udostovrenje« in na pot! Ker pa za to komaj šele zavzeto progo še niso izdajali vozovnic, se spravim na s saksaulom natovorjen vagon in šlo je proti zasneženemu Orenburgu. Med potjo mestoma le za silo popravljeni železniški pragovi. Ob progi pa zvrnjen voz, dva voza, tam celo še več – z lokomotivo vred, tam pobiti konji, tam gomile in gomilice. Žalostna slika, žalostna slika povsod, pa tudi v Orenburgu samem. Povsod naval ljudi in vojaštva s premnogimi ranjenci po zasneženih ulicah in cestah.

Da bo šlo od tod naprej težko, je bilo lahko verjeti. Brezpomembno pa bi bilo tudi iti nazaj. Torej kaj?

Takoj k železniški upravi s svojimi potrdili iskat dela tukaj. Sprejmejo me takoj in že tudi odpravijo. Dve dolgi železniški postaji v samoto v Evropo, menda v bližino – če ne zavsem, tja, koder smo videli pred štirimi leti one brezštevilne črede živine. Zdaj pa je vladala tu le tiha samota s še številnejšimi snežinkami nad gladko snežno odejo. Le po malem puha vlak. Ustavi se. Skromno postajno poslopje, tri druge hiše in majhna kapelica. Izstopim in se javim železniškemu uradniku. Pokaže mi bivališče v železniškem vozu pri skupini Poljakov /begunci/ – železniških delavcev. Imenovan zopet »razdačikom« bi imel z dodeljenimi delavci predvsem zopet nakladati lokomotive s kurivom. Nameravam se zagotoviti za preskrbo – to je prehrana. Povprašam za kruh v hišah na postaji. Nič! Povprašam za bližnjo vas »drevnju«. Pokažejmo mi smer. Pešačim čez dve uri in vas najdem. Začnem

[15]

povpraševati po hlebu kar skraja. »Net [Njet!] hleba.« – pa so mi tudi odgovorili tudi v drugi, tretji in celi vrsti hiš. Vendar ga končno iztaknem hlebček, menda z eno in pol kg teže. To je bilo vse, kar sem dobil in seveda primeroma dobro plačal. Nazaj grede sem tega kruha čez polovico že tudi pojedel. Vprašam Poljake, kako se preskrbujejo oni. A ne zvem. Vrnem se zadevo sporočit v Orenburg, izjavljajoč, da rad ostanem v službi, samo morajo mi zagotoviti preskrbo s hrano. V odgovor pa dobim le: »Če gre pri onih, naj še gre pri tebi!« Nato grem iskat peke in živil še kar po Orenburgu, a nič dovoljnega nisem našel.

Tavajoč po kolodvoru opazim odhajajoči vlak. Kar na zasneženi tovor tesneje zaviti v svoj plaščič – in še v mrzlo zimsko noč. Na omenjeni drugi postaji le skrivaj pogledam na kupe snega in kar naprej – kakor daleč bo pač šlo. In šlo je, menda pet postaj. Večja naselbina ob progi in zopet večji kolodvor. Vlak postoji. Kaj storiti? Mrzlo je bilo na tovoru odkritega voza. Zlezem dol in v veliko kolodvorsko čakalnico. Po vzgledu drugih, križem ležečih po tleh,

si poiščem mesta tudi jaz, in sicer še bolj suho – pod mizo. Prijetno zaspim. Na večerjo je menda malokdo mislil.

Nenadoma me nekdo potegne za noge. Drugi so bili že večinoma pokonci. Pred menoj stoji z lučko železniški uslužbenec in vojak. Vprašata me: »Dokumenti jest?« Pravim: »Jest.« In izvlečem kupček svojih lističev. Pregledujeta. Seveda pravega ne najdeta. Ženeta me v stražnico k zaslišanju in preiskovanju. A že tekom predpoldneva se ogledujem zopet po bližnji cesti, če bi bilo priporočljivo stopiti v kako hišo povprašati za zaposlitev. A že me ustavi vojak, postaven mladenič. Vpraša me, če bi hotel k mužikom priti na vas /kmetom/. Z ugodnejšim vprašanjem bi ne mogel priti nikdo. »Pojdu« /Grem/, mu odgovorim.

Nato mi pove, da je iz sosednje vasi in če bi hotel k njegovim domačim. Pove mi pot in jo celo nariše. Hodim kaki dve uri po sneženi valovini. Čez njo dolga vas ob cesti. Zglasim se na domnevajoči domačiji. Biti je utegnilo okrog druge ure popoldne. Proti cesti ograjeno dvorišče, na njem lesena, srednje obsežna

[16]

stanovanjska hiša in podstrešje za živino, dalje nazaj veliko živinsko izletišče, ob ograji pa kot hiše visoke kopice slame, predvsem pšenične, še dalje vstran pa »ambar« /posebno poslopje za žitno shrambo/. Pred durmi na dvorišču najdem postavnega moža z dolgo sivo brado, sivimi lasmi, visečimi izpod težke temne kožuhovinaste kape, odetega v debelo dolgo »šubo« /kožuh z dlako znotraj/. Na nogah je imel debele valenke /škornjasto klobučevinasto obuvalo/. Z mahovjem je pašil [mašil!] duri, ki so bila položena čez dva stola. Povem mu, kdo sem, kako da pridem in že mu tudi pomagam zatikati špranje na durih in še okrog oken. Sprijazniva se, kakor bi bila stara znanca. Pokaže mi živino: pet konj, okrog dvajset goved in do petdeset ovc. Pravi, da bi jih jaz krmil.

Nato stopiva v hišo, v kateri je bila velika kuhinja in dve veliki sobi. V hiši je bilo precej prebivalcev: omenjeni gospodar /65 let/, njegova žena, možev nekoliko mlajši slepi brat »djadja« /stric/, ženina sestra, ena snaha – vdova in druga snaha, mlada žena z otročikom v viseči zibelki nad njeno posteljo /žena vojaka, ki me je napotil sem/ in gospodarjev sorodnik – vojni invalid. Bilo je še nekaj otrok, da je bilo v prostoru okrog 15 ljudi. Mene so obravnavali kakor družinskega člana. Odrasli so imeli svoje postelje, jaz pa sem spal poleg dečkov na slami na tleh.

Kmalu so se zbrali vsi v sobo[sic!] in so si pri posebnem, na steni visečem kotličku in podstavljenem umivalniku umili zaporedoma vsi roke. Nato so se križali, sedli k bogato obloženi mizi, skoroda kakor pri nas na gostiji.

Tu mi je šele bila končno dodeljena sreča videti rusko domačnost. Zajemali smo vsi z lesenimi žlicami iz skupne sklede najprej »šči« /zeljna bolj čista juha/ in prigrizovali skoroda beli kruh. Nato je sledila gostejša ovčja juha. Precejšnji krožnik ovčjega mesa s kruhom, nato kosi dinj, /kar bi pri nas nadomeščalo sadje in solato/. To je bil obed proti četrti uri. Zvečer mlečna jed ali pa tudi »šči«, zjutraj okrog 9. ure s kruhom po želji. Tako je bila hrana vobče dnevna. Torej lačnim nam ni bilo treba biti. In četudi po vojni z raznimi dajatvami

[17]

živil in živine državi /v primer z našimi davki/.

Moje delo: polagal sem krmo živini, večinoma seno, kar na kupčke po izletišču; trgal sem seno z visokih kopic ali pa s podstrešnih višjih prostorov. Ob slabem vremenu, t. j. snežnem metežu, pa sem pokladal seno k prostostoječim jaslim v podstrešnih stajah. Privezovali živine nismo in le redkokdaj se je spopadla. Odpadke – gnoj smo odvažali na velik »krug« /kup izven ograje/. Težje pa je bilo pozimi z napajanjem živine. Včasih je mraz preprečil napajanje iz domačih vodnjakov, preprečil je večkrat tudi napajanje ob bližnji reki, ki je zmrznila. Zapreči smo morali sani s sodom »Bočko« in iti po vodo k reki, ki je bila tudi debelo prekrita z ledom in jo črpati izpod ledu. Led smo morali prej presekat. Z dvorišča je bilo treba odvažati sneg. Nisem se dolgočasil. Prav hitro je preteklo nekaj tednov in mesecev. Poželelo se mi je dalje. Odpovem službo in čez nekaj dni odidem. Toda le približno en km daleč bolj na zunanji konec vasi. Ne morem več zagotoviti, kako sem se seznanil z drugim gospodarjem, da sem šel k njemu. Zalogo, ki mi jo je dal na pot prvi gospodar, zavijem in shranim. Ljubša pa kakor zahvala za gostoljubno usluženje bi bilo, da bi bil ostal še pri njem. Toda nekako bolj popustljiv mraz v marcu 1920 sprošča bolj moj nemir. Pri drugem gospodarju je precej slično kot pri prvem, le vse bolj v skromnih okoliščinah. Dozdeval se mi je tudi nekako bolj skop, a nikakor ga ne smem tožiti. Z vsem v manjšem imetju je pač to bilo v vsem manjša mera. Poleg tega je bil on starejši od prvega gospodarja. In dočim nas je pri prvem šlo in zapreglo več po dvoje sani h kopicam v oddaljeno stepo, me je drugi napotil že drugič in samega v še bolj oddaljeno »meljnico« /državni mlin/ – koder mi je bilo dolgo čakati na »očered« /vrsto/.

Tu me je ta in oni to in ono povprašal in zaprosila me je neka vdova iz drugega sosedstva, naj pridem k njej. Moko sem pripeljal domov in odpovedal službo. Gospodinja mi je tudi tu pripravila popotnico in obdarovan sem zadovoljen odšel. Peš sem šel v sneženo razsežno pokrajino v sosednjo vas k vojaški vojni vdovi z dvema hčerkama, s trojko konjev, dvema kravama in 20 ovcami. Delo je bilo isto kot pri prejšnjih dveh gospodarjih. Tudi ona me nadene s toplo šubo, četudi je mraz že popuščal.

[18]

Ker sem imel le več prostega časa, pogledam njene gospodarske reči: v nadomestilo polomljene četrte brane v tam običajni pripravnejši pravokotni obliki, naredim novo brano, a v naši trapecasti obliki. Navidezno je bila z njo zadovoljna. Zboli in žal ji nisem mogel dosti pomagati, razen s svojim delom. Nasprotno – tako rekoč odškodoval sem jo, ko sem padlega ovenčka z lepim kožuščkom, namesto da bi mu bil kožuh odrl, pokopal s kožuhkom vred.

Sosed, ki je imel pogled v njeno gospodarstvo, mi ni pomagal z nasvetom. Še sedaj mi je žal, da sem ji naredil škodo. Gospodinja je pretrpela svojo bolezen in škodo. Zunaj nastane južje – vode in poplave, tekom par tednov ni bilo več ne snega, ne poplav. Naprežemo trojko v njen železni plug in na njihovo njivo za vasjo. Zorjeva jo s sosedom in kar pod brazdo vržemo krompir. Podnebj se razgreje še bolj in pomladansko zelenje oživlja. Treba bo tudi sejati. Pripravimo se. Naprežemo našo in sosedovo trojko v dva voza, obložena z vsemi potrebščinami in na polja okrog 20 vrst daleč. Gnojenja ne poznajo, razen zelenega, kajti njive puste kaki dve leti neobdelane, nato orjejo zelenico in setev uspeva. Za prostor ni bilo stiske, dosti je sveta. Kakor v vozove naprežemo konje – trojke – tudi pred pluge; srednjega v brazdo, enega levo na zorano, desnega pa na celino. Naposled zorjem; menda zorjem polovico določene njive sam, sosed s svojim 15-letnim sinom pa svoje, pač pa on tudi poseje. Brananje je izdatno. Trojka vleče tudi breme, in sicer v zaporednem razvrščanju od leve na desno. Posebno lepo gre to ob krajih, ko se zavrte brane okrog prve. Delo se je vršilo uspešno. Prenočil sem s sosedom kar pod vozom na polju, gospodinja pa se je vrnila domov z drugim vaščanom. Mi trije s sosedom in njegovim sinom pa ostanemo na polju ves teden, dokler ne opravimo vsega dela. Samo moja omenjena trapecasta brana se ni preveč podala k prvim trem. Zdelo se mi je, da mi je bil to doslej najsrečnejši teden v življenju, kljub ponesrečeni brani. Prost – brez skrbi – v lepi, tihi prirodi. Z največjo hvaležnostjo se spominjam obeh vasi, t. j. Dolje Barabanovke¹⁰⁴

¹⁰⁴ Vas leži približno 120 km severozahodno od Orenburga.

in druge z omenjeno vdovo, dozdevno Volosko.¹⁰⁵ Po opravljeni setvi smo delali kurivo in to iz gnoja. Tudi tu se je nabral preko zime precejšen »krug«. Razgrnili smo ga malo, potem pa gnali po njem konje in to v krogu več ur. Dobro so

[19]

ga pregnetili s svojimi dolgimi nogami. Ko so se naplesali in opravili svoje konjički, smo pa še nadaljevali mi, zavihali smo si rokave in hlačnice ter še nekoliko pognetili sproti manjše kupčke in napolnjevali to zmes v škatlje kakor ilovico pri izdelovanju opeke pri nas in dobro stlačevali. Potem pa iztresovali na lep gladek raven prostor kakor opeko. Čez par dni so se ti kvadri z zgornje strani nekoliko osušili, se boljše sprijeli in obrnili smo jih zopet na drugo stran, nato še na tretjo in četrto, po potrebi še ponovno. Tekom tedna ali dveh so bili presušeni, prav lahki. Zložili smo jih pod streho in jih pustili tam do uporabe. Tedaj so si jih gospodinje sproti drobile in nalagale na s slamo prižgan ogenj. In tudi gnoj je dal vročino, saj so gospodinje ravno z njimi pekle kruh in to navadno obsežnejše in višje kolače kakor naše kmetice. Tam sem doživel tudi Veliko noč 1920. To je »pasha«. Ob polnoči velike sobote dolgo cerkveno opravilo kakor sploh ob pravoslavnih nedeljah. Tu in tam je bil v običaju verski pozdrav: »Hristos voskres« in poljub. Pasho, to je velikonočno jagnje, pa je prihajal duhovnik blagoslavljal tudi na dom. Hiše so k Veliki noči tudi prebelili, bivališče okrasili, k ikonam – svetim podobam – prižgali ogenj. Bilo je nekaj blagega, lepega. V cerkvah je bilo vobče mnogo slik, verskih in zgodovinskih. Vživel sem se in oni so mi začeli prigovarjati, naj ostanem sploh pri njih in dobim vse, kar zmorejo. A ravno na to odpovem službo tudi tukaj. Gospodinja mi brani, meneč – saj ne pridem domov. Ko pa opazi moj odločni namen, se umiri, vda, pripravi kruha, suhara, mesa in me bogato obdari. Tudi denarja mi našteje. Natovori mi prtljago na voz, vpreže in vsi štirje se peljemo kar skozi široko reko na železniško postajo, koder se jim še enkrat zahvalim in počakam na vlak. Ko je bilo gibanje bivših vojnih ujetnikov že precejšnje po železnici, nisem dobil voznega lista. Toda nič zato, sem pa potoval brez njega, proti Moskvi. Tu in tam so nas pognali z vlaka, tudi mene, šel sem kake postaje peš in spet na vlak. In šlo je. Vse poti pa so vodile proti Moskvi in težko se je bilo izogniti. Med potjo so posamezniki slačili poslednje srajce, da so si pridobili košček kruha.

¹⁰⁵ Res obstaja tudi kraj Voloska (Voloshka), vendar je ta skoraj 2000 km proč, blizu Arhaneglska. Najverjetneje pa je tu mislil kraj Prevolotskii.

[20]

Toda bilo je to nekako bolj trajno poslavljanje. Vsak takšen popotnik je bil napoten v skupno bivališče – visoko štirinadstropno hišo v mestu. Tam smo imeli na razpolago stalno vreli čaj, drugo prehrano pa smo si morali iskati sami. Največ nas je zalezlo v bližnjo termoelektrarno, kjer smo dovažali kurivo k pečem. V osemurnih delavnikih smo zaslužili po 500 rubljev, – funt /pol kg/ kruha pa je stal 500 rubljev. Takšna razlika od leta 1914–1915! Pol kg kruha dnevno je zadostovalo malokomu. Z ostalimi sto rublji pa ni bilo mogoče kriti druge prehrane. Tu so se zdaj služile zaloge, kdor jih je kaj imel. Slaba polovica nas je imela zaloge in srečni smo bili zaradi tega. Ostalim se je godilo resnejše – poleg bratske delitve – razen, če se jim je posrečilo izsiliti kje še kak zaslužek. Bili so pa tudi prizori, da so dali posamezniki za kruh poslednji košček perila. Tudi tam je vladalo po vojni, še bolj pa po revoluciji, pomanjkanje hrane, obleke – vsega. V Turkestanu sem opazil Sarte,¹⁰⁶ ki so zbirali kosti po cesti, jih oglodavali in izsesavali. Manjkalo je soli in sladkorja. In četudi v Rusiji niso poznali slajenja čaja, temveč so sladkor le prigrizovali in to kvečjemu pol kocke k čašici čaja. Torej razumljivo, da so tudi vojaki in vojni ujetniki dobivali sladkor za čaj le v roke po šest kock za pet dni. Nekateri so pa še to zamenjali za tobak ali pa kruh. Če sladkorja sploh ni bilo, smo dobili rozine. S temi so tudi nas uvajali v boljšo razdelitev. Splošno razširjeno je bilo po vsej Rusiji luščenje sončničnega semena, posebno med potovanji in predvsem med ženskami. Solate vojni ujetniki v Rusiji sploh nismo videli. Pač pa posušeno konzervirano korenje in druge primeti[sic]. Redke jabolke ali grozdje so nadomestovali »arbuzi« in dinje – užitne buče.

Vse bolj nas je vleklo domov, od koder smo bili tri leta ločeni z vsemi, t. j. izza revolucije 1917, ko se nismo mogli več oglašati domov s pismi in niti dobivali več vesti z doma. Prvo medvojno pismo sem dobil šele v bolnico v Rjazanj, drugega so mi pa že Rjazanjčani prenaslovili v Kotelnič. Potom banke sem dobil nakazanih okrog 7 rubljev /v Egorevsk in nekaj dopisnic v Taškent./ Nato pa so mislili doma, da sem že mrtev, ker ni bilo od mene glasu. In tudi jaz nisem vedel, da sta mi leta 1918 po španski gripi nenadoma umrla oče in starejša sestra.

¹⁰⁶ Sarti, poznani tudi pod imenom Ak-Sart – prebivalci, ki živijo v centralni Aziji in na Srednjem vzhodu. V času imperialne Rusije so ti živeli na območju Sir Darje – s tem imenom so takrat pogosto poimenovali vse naseljence na območju Turkeстана.

[21]

Vedeli nismo, da objema naše kraje nova domovina, svobodna kraljevina Jugoslavija. Tiho smo hodili na delo in voljno k ponovnim zdravniškim pregledom. Pregledovali so nas v namen vrnitve slabotnežev v domovino, močnejših pa za nadaljnje ujetništvo. Kot slabotneža me priznajo k invalidom. Kot invalid se bom lahko vrnil domov. Po to smo prilezli v Moskvo. Transportniki smo se še enkrat razgledali in se poslovili od mesta z mnogimi pozlačenimi kupolami in stolpi. Uvrstili in napotili so nas na vlak, ki nas je zajel takih okrog tisoč in odpuhal z nami po ravnočrtni progi proti severozahodnem Leningradu¹⁰⁷ v začetku avgusta 1920. Končno zaokroži okrog nekega jezera – postoji in nas prepusti finski¹⁰⁸ stražnikom, ki tudi pohite z nami po gozdnati pokrajini v Narvo.¹⁰⁹ Tu izstopimo in vodijo nas na strm hribček v stari grad.

Navečerjamo se, naspimo, pozajtrkujemo in že so tu težki tovornjaki. Pridno nas natovarjajo in hajd ropotajoč k pristanišču. Zajamejo nas trije veliki motorni čolni in iz ozkega zaliva proti Revalu¹¹⁰ v širše morje v velik parnik Lisbos, ki nas vozi in ziblje kakih 60 ur v Stetin.¹¹¹

Tam odbero Čehe, nas pa mimo Berlina in Leipziga po neprijazni Germaniji k Donavi. Na Dunaju počakajo na nekem kolodvoru z godbo na Italijane, odbero Madžare, nas pa ženo tiho po temni noči v neko zapuščeno vojašnico, kjer nas puste do poznega jutra, spominjajoč nas na nekdanjo Krpanovo izjavo: Kdor gre na Dunaj, naj pusti trebuh zunaj! Končno nam oskrbe neko kavo, kruha pa niti peki v mestu niso imeli. Kljub beganju za kruhom ni nihče zamudil odhoda na vlak in drdralo je proti jugu in čez Semering. Nekaj malega smo dobili pod zob še v Gradcu in šlo je zopet dalje proti jugu – Mura – SHS – o kateri nismo ničesar vedeli in nas zaradi nje tudi v Avstriji niso nič kaj prijazno gledali, ravnotako kot nam tudi niso bili pri srcu oni. In Maribor na mestu nekdanjega Marburga – nam je bilo veliko zadoščenje. Kar navdušeno smo korakali v vojašnico ob Tržaški cesti, kjer so nas še nekaj dni zadrževali, nas preiskali, pregledali zdravniško, oskrbeli prevoznice in nas pustili domov.

¹⁰⁷ Danes Sankt-Petersburg, drugo največje mesto v Ruski Federaciji.

¹⁰⁸ Najverjetneje je takrat v resnici šlo za estonske stražnike in ne finske, saj je Visočnik potoval čez Raval (Tallin).

¹⁰⁹ Tretje največje mesto v Estoniji.

¹¹⁰ Raval (Reval) – staro ime za Tallin, glavno mesto Estonije.

¹¹¹ Danes Szczecin (nemško Stettin), glavno mesto zahodnega pomorjanskega vojvodstva na Poljskem.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

- AS 231 Prosvetno ministrstvo – personala, škatla 49, Visočnik Andrej.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor:

- rojstna matična knjiga (RMK) Hoče 1748–1778;
- rojstna matična knjiga (RMK) Hoče 1818–1828;
- rojstna matična knjiga (RMK) Hoče 1847–1869;
- rojstna matična knjiga (RMK) Hoče 1870–1888;
- rojstna matična knjiga (RMK) Hoče 1889–1904;
- poročna matična knjiga (PMK) Hoče 1837–1853;
- poročna matična knjiga (PMK) Sv. Lenart na Pohorju 1786–1817;
- rojstna matična knjiga (RMK) Sv. Lenart na Pohorju 1785–1817;
- mrliška matična knjiga (MMK) Sv. Lenart na Pohorju 1785–1817;
- NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec Januš, Spomini, šk. 1.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

- PAM – 1665, Družina Visočnik, Andrej Visočnik;
- PAM – 0646, Državno tožilstvo Maribor, arhivska škatla 248, st. 1315/14;
- PAM – 0645 Okrožno sodišče Maribor, spis Visočnik, Miha (višji pisarniški oficial, Maribor): personalni spis Okrožnega sodišča Maribor 1920–1939, arhivska škatla 6;
- PAM/0446/21926 Visočnik Mihael, Ptujška 70, Maribor: prijava vojne škode pri Okrajni komisiji za vojno škodo Maribor, 1945–1946.

ÖSTA – Österreichische Staatsarchiv; KA – Kriegsarchiv

- GBBL Stmk, Alte Reihe, Karton 4463;
- GBBL Stmk 1891, Karton 4943;
- GBBL, Stmk, 1883, karton 4828;
- ÖSTA/KA, Belohnungsakten des Weltkrieges 1914–1918, Offiziersbelohnungs-anträge – Südwest (SW), Nr. 13. 398 (Karton 21);
- ÖSTA/KA, Belohnungsakten des Weltkrieges 1914–1918; Mannschaftsbelohnungsanträge (MBA), Nr. 1,476.846 (karton 1288);
- ÖSTA/KA, GBBL Stmk 1874, Karton 4726, Visočnik Franz;
- ÖSTA/KA, VL, KgfK, Russland, Reihe 1, karton 296 (Vincze J.)

Časopisje

Slovenski gospodar, 24. 9. 1914.

Jutro, 30. 7. 1930, str. 4.

Mariborski večernik Jutra, 6. 11. 1939, str. 4.

Slovenec, 4. 2. 1940, str. 2.

Slovenski gospodar, 29. 10. 1914.

Literatura in tiskani viri

Moll, Martin, *Kein Kein Burgfrieden: der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918*, Innsbruck; Wien; Bozen: StudienVerlag, 2007.

Personal Verordnungsblatt k.u.k. Heer 1918.

Trstenjak, Alojzij, *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918*, Maribor, Pokrajinski arhiv, 2015.

Pleterski, Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Poročili vojaške in vladne komisije. V: *Viri* (1–2). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980.

MEMOIRS OF ANDREJ VISOČNIK: PRISONER OF WAR IN RUSSIA (1914–1918)

Summary

In the Regional Archives Maribor, the notes of a local resident of Hoče, teacher Andrej Visočnik (1889–1971), have been found. His lineage traces back to the early origins of Hoče and can so far be traced back to the mid-18th century through the church (parish) records. He came from a solid and Slovene-conscious peasant family and chose the teaching profession. He graduated from the College of Education Maribor and would have gone on peacefully in the teaching profession if he had not found himself in a military uniform in 1914 as a mobilised soldier together with his brothers. As a member of the 26th Home Guard Infantry Regiment, Andrej Visočnik was sent to the front in Galicia, where he was wounded in the first major battles and was taken prisoner by the Russians. He described his odyssey through the Russian Empire in his memoirs written after the Second World War. Through them, it is possible to follow Visočnik's journey as a prisoner of war, his experiences, the conditions in the camps and his contacts with the ordinary Russian people. In his memoirs, he also described how the Russian Revolution affected people's lives and, last but not least, his journey home, where he did not return until the autumn of 1920. With the help of archival documents and newspapers, it was possible to describe the life story of the teacher Visočnik, as well as that of his brothers, who found themselves in the military jacket of the Imperial Army. In this way, Visočnik's precious narrative, the writings of a member of the 26th Home Guard Infantry Regiment, which testifies to the fate of the little man in the Great War, was further highlighted and thus brought closer to a wider public.

ERINNERUNGEN DES ANDREJ VISOČNIK: KRIEGSGEFANGENER IN RUSSLAND (1914–1918)

Zusammenfassung

Im Regionalarchiv Maribor wurden die Aufzeichnungen des Lehrers Andrej Visočnik (1889–1971), der in Hoče lebte, gefunden. Seine Abstammung geht auf die Ursprünge von Hoče zurück und lässt sich in Kirchenbücher bis in die Mitte des achtzehnten Jahrhunderts zurückverfolgen. Er stammte aus einer soliden und slowenischbewussten Bauernfamilie und wählte den Lehrerberuf. Er absolvierte die Lehrerbildungsanstalt in Maribor und hätte den Lehrerberuf friedlich fortgesetzt, wenn er sich nicht 1914 als mobilisierter Soldat zusammen mit seinen Brüdern in einer Militäruniform wiedergefunden hätte. Als Angehöriger des 26. Infanterieregiments der Heimatgarde wurde Andrej Visočnik an die Front

in Galizien geschickt, wo er bei den ersten größeren Kämpfen verwundet und von den Russen in Gefangenschaft genommen wurde. Seine Odyssee durch das Russische Reich beschrieb er in seinen nach dem Zweiten Weltkrieg verfassten Memoiren. Sie ermöglichen es, den Weg von Visočnik als Kriegsgefangenen, seine Erlebnisse, die Bedingungen in den Lagern und seine Kontakte mit den einfachen russischen Leuten nachzuvollziehen. In seinen Memoiren schildert er auch die Auswirkungen der Russischen Revolution auf das Leben der Menschen und nicht zuletzt seine Reise nach Hause, wohin er erst im Herbst 1920 zurückkehrte. Mit Hilfe von Archivdokumenten und Zeitungen konnte die Lebensgeschichte des Lehrers Visočnik sowie die seiner Brüder, die sich in der Militärjacke der kaiserlichen Armee wiederfanden, beschrieben werden. Auf diese Weise wurde die wertvolle Erzählung von Visočnik, die Aufzeichnungen eines Soldaten des 26. Infanterieregiments der Heimatgarde, die vom Schicksal des kleinen Mannes im Ersten Weltkrieg zeugt, weiter verdeutlicht und so der breiten Öffentlichkeit nähergebracht.